

5252. 1934

Сніп

Виходить що-тижня у неділю в ранці у Харкові.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ: на рік 3 руб., на пів-року 1 руб. 75 коп., на 3 місяці 1 руб., окреме число коштує—5 к., подвійне—10 коп.—За кордон—4 р., 1/2 року—2 руб.

Річні передплатники одержать безплатний додаток.

Адреса Редакції: КОНТОРСЬКА, 21.

Телефон редакції—839.

В справах редакції можна бачити від 3 до 5 годин
— ввечора по понеділках, середах та п'ятницях. —

Автори рукописів повинні подавати своє прізвище й адресу. Редакція може скорочувати і змінити статті; більші статті, до друку не ухвалені, переходять в редакції 3 місяці й висилаються авторам їх коштом, а дрібні замітки й дописи одразу знищуються. Рукописи, на яких не зазначені умови друку, вважаються безплатними.

З ПРИВОДУ надісланих до газети ВІРШІВ редакція не листується.

УМОВИ ДРУКУВАННЯ ОГолошень:

За рядок петіту попередю тексту, або за його місце платиться по 30 к. і по умові. За рядок петіту після тексту: за перший раз 20 к. і по умові, за другий—10 к. Хто шукає заробітку, платить за оловістку в 3 рядки 10 к. за раз, при умові друкування не менше 3-х разів.

Чо 31—32.

15 (28) Серпня.

1912 рік.

Жертвуйте на пам'ятник Т. ШЕВЧЕНКОВІ у Київі.

ЗМІСТ: Відповіді на лист д. С. Р.—ка, уміщений в ч. 22 „Снопа“—Відповіді д.д. П. Коскоя, О. Слісаренка; К. Бич-Лубенський—Дагеротип; З нашого життя; З Галичини; З Канадійської України; З поля літератури й науки; М. Плевако.—† Бл. п. Орест Курдіновський (некролог); Р. Н.—В полтавському товаристві „Баян“; Офі—Мотиви українського орнаменту С. Васильківського; Різниченко—На могилі останнього гетьмана України. Реставрація палацу останнього гетьмана України. Фел'етон: Вірші М. Кононенка, А. Шабленка; О. Островський—Берестечко (кінєць); С. С-к—У листопаді.

Відповіді на лист д. С. Р.—ка, уміщений в ч. 22 „СНОПА“ *).

Пант. Коськін.

„Праця єдина з неволі нас вирве“...

Відповідь на лист д. С. Р.—ка.

Ідеї, це цвяхи, що забивають у доску; одним сильним ударом по цвяхові ви тільки розколете доску. Забивайте ж їх легкими, ступневими ударами. *Макшеев.*

Друже мій, брате мій, втомлений, страждаючий брате, хто б ти не був ти не падай душею!.. *Надсон.*

Далі, стиснутими рядами! До бою, до смерті, до поразки, тільки, тільки не назад! *Уйтман.*

«Блажен, хто вірує!..» Д-ю Р—ко, Вам би слід було над цими словами подумати довго, довго раніш, ніж писати свого листа до редакції «Снопа»; ці слова вам би слід було, як кажуть, вразити в своєму серці раніш, ніж рахувати себе за справжнього українця, раніш, ніж працювати на користь своєму народові, коли ви працюєте, (об цім, правда, з вашого листа нічого не звісно). Візьміть любую справу, любе яке завгодно діло—коли ви працюєте без віри в те, що ваше діло, що ваша справа звінчається успіхом, то вам та справа що далі, то все більш і більш буде здаватися пікчемною і ви нарешті облишите її, облишите через те, що ви не маєте у собі віри в ту справу.

Ви пишете, що ваш знайомий взявся за «безнадійну», «не вдячну» працю—росповсюдження часписів та книжок українських; цікаво знати, чи то погляд вашого знайомого, чи ваш власний на те, що ця справа безнадійна і невдячна; коли вашого знайомого, то не слід би йому було братись за неї, а коли це ваш погляд, то чому ви не з'ясовуєте, через

*) По укінченню анкети, яка протягнеться до 1-го вересня, редакція „Снопа“ подасть свої думки в цій справі. Шановних читачів і передплатників просимо подавати до редакції свої думки в справі, зачепленій листом д. С. Р.—ка. *Ред.*

віщо це така справа безнадійна й невдячна,—що ви можете сказати у відповідь на це?

Скажете, чи хоч уже сказали, що за часописі ляляли, книжок не читали,—але як і кому давав ті книжки ваш знайомий і кого присолашав він виписувати часописі? Чому ж у мене є сила фактів за те, що книжки читають, що дякують за їх і передплачують часописі, не вже ж не тільки через те, що це не в Таврії, а на Харківщині? Гадаю, що ні! Це мабуть більш через те, що ті, хто береться за цю справу, не мають її за невдячну і не безнадійно провадять її, а з глибокою вірою в неї—і, блажен, хто вірує, віра ця дає їм сили на це діло; і мабуть через те, що вони мають у собі віру, вони не скигають так, як ви: «на що ж це все»?—Ні, вони працюють, вони знають, що без праці нічого бути не може і,—коли темрява навкруги їх, то вони знають, що треба всі сили покласти на те, щоб хоч трішечки, хоч один крок біля себе освітити світлом, а там другі, треті освітять біля себе теж хоч крок темряви—і таким робом світ буде все ширитись без краю і нарешті згине морок. Візьміть таку річ.

Темний вечір... Дзвонять на всепошну... Один за одним зходяться люди у церкву... Служба ще не починалася і в церкві немає світла ще, але ось засвітив хтось одну однісеньку свічку і через хвилину, дивись, засяла друга, третя і через кілька часу вже вся церква залита світлом і видно навіть у кожному куточку; і чим більш людей зходиться у церкву, тим більш свічок засвічують вони і тим ясніш-видніш буває в церкві.

Так і в справі нашій тепер на Україні—багато мороку, багато темряви, це правда, але ж дзвонить у дзвони, скликайте люд на служіння вищій ідеї національного відродження і прийдуть, зйдуться люди, як до всепошної в церкву і кожен принесе з собою свічку і засвіте її, тую свічку, і польється, пошириться світ, освіте по малу Україну—і згине морок і уподобається тоді наша ненька—Україна церкві у великодню ніч, коли не тільки у середині, але й з надвору вся вона залита світлом!.. А ви, добродію хникаєте: «де ж її взяти отії віри?» Де взяти?? Ви не знаєте де взяти ті віри?

У серці своєму покопайтесь, то й знайдете!.. А коли ні, то хникайте, плачте, лягайте, як гнилая колода, спіть, але пам'ятайте, що:

...«Страшно впасти у кайдани,
Умірять в неволі,
А ще гірше—спати, спати,
І спати на волі,

І заснути на вік-віки,

І сліду не кинуть

Ніякого! Однаково—

Чи жив, чи загинув...

...Цікаво б мені знати, на яких підставах ви, добродію, пишете, що коли інтелігент забалакає з «якимсь дядьком» його рідною, українською мовою, то він, той інтелігент, в очах того, «дядька» упаде низько і втратить свій престиж. Це є помилка ваша, або ж скажу, як ви казали (за сльози, що пролились у людей, коли вони читали, «Раду») це є, просто брехня; наскільки я знаю життя і людей, скільки разів приходилось бути свідком зустрічі і розмов українця-інтелігента з простим українським людом,—ніколи нічого подібного не траплялось і ніколи інтелігент не ставав в очах простого українця, як ви кажете «городовиком», «нещасною істотою» і не теряв свого престижу через те, що розмовляв по «простому». Коли ви, д-ю, не повірите, що я кажу вам факти, то пригадайте Шевченка, або, коли скажете, що то давно було, Грінченка, Шерстюка,—як вони, згубили свій престиж, упали в очах селянина, га?..—Я знаю, що ви тепер одмовитесь від своїх слів що до престижа,—а тому йдіть між цей простий люд, розмовляйте з ним його рідною мовою, працюйте серед його, та працюйте не без віри, працюйте з надією на те, що ваша праця не пропаде дарма, оріть ниву не орану, сійте зерно добре—і виросте колись колос, прийдуть гарні жнива!—і тоді то, дивлячись на той колос, на той плод своєї праці, ви знову скажете: «Блажен, хто вірує» і скажете це щиро, від чистого серця і радісно і світло буде у вас на душі...

„Забивайте ж їх легкими ступневими ударами“.

Макиєв.

«День тягнеться!.. Ги-ги-ги»... Кругом регіт... д. Р—ко чує це глумління, чує цей регіт хлопчиків; цікаво як він відноситься до цього?.. На мій погляд треба б було зупинитися біля хлопчиків і попередити жартовливо завести розмову з ними; потрішечку, потрішечку розмову змінити на поважну, (на скільки ця розмова повинна бути поважною, можна судити по зросту хлопчиків), розказати їм де що цікавого з українського життя, присогласити їх заспівати української пісні і потім, коли згодяться на це, проспівати одну, дві пісні (не більш, позаяк вражіння тоді буде не те,—коли одну, або дві пісні проспівати з ними то краще зостанеться вражіння від слів, ніж од багатьох). Після пісень знову побалакати з ними, але пильнувати, щоб розмова ця була цікава за для їх і не втомляла їх, потім, нарешті, можна й присогласити їх,

М. Кононенко.

Гроза.

Буря, блискавка, роскати..
Стогнуть грізні гармати,
Буйні сльози небо льє.

Не боюсь я стріл природи—
Життєві громи—пригоди
Гнуть що дня душі гілля!

Всхухне буря, стихнуть громи,
Привіта їх час утоми,
Зійде сонечко—краса,

Розбіжаться чорні хмари
І пошлють у душу чари
Тихі, ясні небеса.

щоб прийшли коли до вас, а хоч знову пошукать випадка зустрітись з ними—і таким робом розмовляючи з ними, читаючи їм книжок, співаючи пісень з ними українських, можна, це певне, із 100 випадків у 50 досягнути того, що ці хлопчики згодом перестануть глузувати з слів «день тягнеться»! Я певен, що д. Р—ко, коли чув цей регіт хлопчиків, за який він пише, то вище сказане мною не прийшло йому і в голову.

І от тоді, коли-б д. Р—ко і його знайомий поводитися раніш чи то з хлопчиками, чи з дорослими людьми по моему методу, от тоді б і книжок можна виписувать знайомому Р—ка і давати їх читати і нізачо у світі, я певен, не лаяли б його за ті книжки і часописі люди, а щиро дякували б за їх, читаючи все більш і більш друкованого рідною мовою...

Добродій Р—ко передплатує часописі, купує книжки на українській мові і читає їх сам через те, що він не може «прищепити» своїй жінці і дітям українства.—Я ж скажу, що читав би він не сам, а й сем'я читала б, коли б д. Р—ко краще взявся за це прищеплювання; привів би я кілька способів, як це зробити би слід було д-ю Р—кові, та, на жаль, не знаю характерних рис його сем'ї, а взагалі пораяв би ось що: як мога частіш розмовлять по українському, розповідати про те, що є найкращого з української літератури, заводять балачки, суперечки з приводу української мови, подій і, взагалі, українського життя, співати українські пісні, або ж прохати кого небудь з сем'ї, щоб співав їх т. і., та це все, між иншим, не трудно зробити, треба тільки відноситися з повагою й любовію до своєї сем'ї.

«Кому належить школа, тому й прийдешність».

Сталь.

Нічого немає дивного, коли де яких українських слів не кожний зрозуміє українець, цьому виною школа. Коли б навчали по школах рідною мовою, то, я певен, що не було б незрозумілих українських слів для українця.

Це ось через що: з малечку у школі з учнями те й діло зараз виходять такі непорозуміння,—учитель питає, наприклад, що значить слово «кровля», усі як один, 40 чоловік, (це факти) сидять як надолоні,—ніхто не знає; з'ясовує учитель. Що значить «аллея»? тож саме, ніхто ні чирк; «падаль»?—знов теж; «фрукти»? мовчать знову; «гумно»?.. «ріга»?.. мовчать і мовчать, бо зроду ніде вони, до школи, не чули тих слів,—і о, Господи, скільки тих слів приходиться нашим нещасним дітям виучувати у школі,—безліч!.. і виучують, але ж чи довго знають їх? О ні, через

Пожена.

Горить, горить!.. Неначе в морі
Гойдається огонь—вода..
Ридають, стогнуть люде в горі—
Огонь великий—їм біда!

Лякайтесь полум'я—кохання,
Бо серце раптом згине вмить;
Хай любить тихо, без страждання,
По волі хай весь вік горить!

А. Шабленко.

Я марю.

Я марю давно вже слова відшукать
Яскраві, могутні, дзвінки й голосні,
Щоб в них усі відгуки світу й пісні
Я зміг би людям розказать.

рік, два після школи, коли хлопець не читає російської книжки, всі ті слова, що виучує він у школі, вилітають у його з голови і він зовсім про їх забуває... Але ж, коли б своєю, рідною мовою навчали в наших школах, чи було б хоч одно не зрозуміле для українця українське слово, а коли якого і не знав з цих слів до школи учень, то вивчивши його у школі, чи забув би во вік? О ні, я певен, що ні! Тепер же українською мовою не вчать по школах, а мова українська лунає і панує навіть у Вас, у Таврії, добродію Р—ко, що ж значить це?.. А це значить те, що національний дух України не міг до цього часу знищити ніякий гніт, ніякі утиски, що робив уряд віками; і тільки скільки слів одняв він у нас і зробив їх не зрозумілими.—О, це ще нічого! Коли б тільки мога була здобути українському народові школи, учителів, добродію Р—ко, знайшлися би і повернули б народові забуті слова, і через небагато б літ Україна стала б висококультурною стороною. А тому треба нам найбільш за все рідної школи!..

О. Слісаренко.

Вельмишановний Добродію Пане Редакторе!

Щоб не повторювати думок, що висловлені в попередніх листах, коротенько подаю свій погляд на лист д. С. Р—ка: лист д. С. Р—ка якось оголомшує, забиває рахубу. Немов хтось прийшов і сказав: «ви думали досі, що земля сферойдна, але з цього часу знайте, то вам набрехали різні там Галілеї та Ньютони, я сам досвідчивсь з привеликим жалем, що вона лежала і лежить на хребтах китів».

Людина, що се каже має обличчя дуже вчене та ще й диплом показує на знання багатьох наук, так само як д. С. Р—ко на національну свідомість. Гіпотетична людина ще й докази наводить: «ви ж бачите на власні очі, що земля на місці недвижно стоїть, коли сонце сходе». А дійсна людина те-ж: «ви ж бачите на власні очі, що українська людність не хоче ні читати, ні писати рідною мовою, а про український рух та його існування в широких колах, набрехали різні там Драгоманови та дописувачі «Ради».

Може моя аналогія трохи й гіперболична, але вона яскраво малює мій настрій при читанні листа д. С. Р—ка, та певно і не мій тільки. Але щоб позбутись сього настрою треба тільки пильно придивитись до диплому в національній свідомості д. С. Р—ка і одразу вгледитись, що він з підчистками, а власник його певно тільки підручниками вихваляється,

Щоб пісня народу, і сльози, і гнів,
І казка природи, і клекіт і спів
Бурхливого моря, і шелест квітка,
І города гомін, і стук молотка,
Щоб все це в словах тих вміститись змогло
Сміялось, блищало й довічно жило!
Шукаю й не знаю чи буду я в змозі
Знайти. Чи не стане як завш на дорозі
Всесильная тайна, і двері зачне
І ключ від дверей тих у море закине?..

Вечір.

О. М. М.—ч.

Сідає сонце за стогами,
Огнем край неба червонить,
Коса замовкла, не дзвенить
І затихають пісень гамми.

то пак українськими часописами та книжками, але ніколи по тих підручниках не вчився та й вчитись не хоче, міркуючи що досить тієї премудрости що була підхвачена при перегортванні книжок. Кажу се через те, що людина свідомо в національному питанню не може мати таких поглядів, бо свідомість є певна запорука проти них.

Що правда становить д. С. Р—ка все ж річ натуральна, але не для цілковито свідомої людини, а для напів свідомої, коли вона перебуває в перехідному стані, от як у данному разі, од «общеросізму» до українства і людина не збагнувши ідеї вагається. Д. С. Р—ко як раз, на мою думку в такому становищі, тому скільки й песимізму розкидано в його листі. Та на се можна відповісти: «як би в дійсності становище нашої нації було б таким безвідрадним, як думає д. С. Р—ко, то велика більшість нашої інтелігенції, яка тепер завзято працює на рідній ниві, цілком свідомо б занедбала свою працю, як працю, що не дає благих наслідків і вжила б всіх заходів до ассимілювання з нацією більш живучою. В дійсності ж такого переходу ми не бачимо і це наводить на думку, що «не всі захмарилися далі, не всі проспівано пісні» і є ще безхмарні частини на нашому українському небі.

К. Бич-Лубенський.

Дагеротип.

Хмари по небу плывуть. Дощі ідуть, похмурно, невесело на дворі, похмурно і невесело на душі. Як за туманом осіні не видно у степу далекого краю обрія, а щось тільки ясно мріє,—так за моральним туманом не видно кращої будучини нашого народу. Тільки якісь то привиди та мари на хвилину випливають у неясній млі і зараз же миттю ховаються та десть щось глухо гуркотить.

Взагалі ми живемо у якомусь то хаосі, але з хаоса колись то збудувалася земля; із нашого хаосу повинно теж чомусь збудуватись та скластись. Але яка воля буде тією силою, що розложить по групах творчі елементи і збудує з них міцне органічне тіло? Чи буде ця воля доброю чи злою? це далеко не зайве питання, бо зі злого джерела не може бути нічого путнього. У нас незабаром вибори послів до державної думи. Всім відомо як важко українському народові одбити для себе хоча б краплину, того що зветься кращою долею. Скільки марно тратиться сил, талану і скільки на перешкоді іноді злої, а іноді дурної волі і через це часто густо руйнується все те, що колись було уже здобуто. Наша

***

Роскривши тихо темні крила,
Нечутно сутінки ідуть
І за собою ніч ведуть
І ночі вічної світила.

***

Ще трохи, трохи й зорі—очі
Засяють ясно в небесах,
Заходить вітер по ланах
І казки ночі зашепоче

Олелько Островський.

Берестечко*).

Іде Виговський і серцем радіє, що веде козакам потугу... До Берестечка ще яких п'ять миль, а писарь вже там вітає в думках.

*) Далі.

історія дає нам чимало зразків чи то дурної чи то злої волі. Пригадуючи все те, що вже було пережито, на думки випливає чудова кабардінська легенда не дуже давно видрукowana у збірнику Баранова; її мені хотілось би розповісти без зайвих коментаріїв як осторогу, як нашим дічам, так і громадянам — хто має вуха, той нехай слуха:

В'ється вузенько козиняча стежка по краю скелі, яка обривається у безодню. Десь далеко далеко, у глибині щось біліє — це річка, не чути а ні шуму води, а ні гуркоту каміння, щокотить ріка бо дуже високо забігла стежка на скелю. З самого верху стежка біжить у долину де ростуть чинари та дуби. Крутиться вона по між чинар, важко дереться у гору по протилежному боці і здершись на верхів'я, весело біжить по полявині, а полявина та ніби розкішний килим, уся розквітчена червоними квітками, наче краплі червоної крові розкинулись навколо шишпина та дикий мак, де инде виглядають з трави павини вічки, синіють як ніжні оченята дитини. Біжить, усміхається стежечка серед трав та квіток і раптом спинається біля каміння що дуже нагадує людину яка спить: Ось голова з заплющеними віями, ось плечі, а ось і ноги. Колись цей камінь був людиною! Давно це було — коли на горах росли густі страшні ліси, яких ніхто не рубав. Он там у долині по над річкою стояли курні саклі, у яких жили люди. Отам жили вони, мали свою долю, мали своє лихо; коли ж приходив час, то вони кому було слід, помірали, помірали і народжувались.

Роки тяглися за роками, люди жили у долині і нікому не впадало у голову зібратись на гору та й не було для чого, — так принаймні здавалось людям, через те оцієї стежки не було. Але прийшов час і у одній саклі народилась дитина, а коли вона виросла, то стала високим та струнким юнаком як молодий чинар і таким міцним, як цей камінь.

І навіщо такому юнакові бути сумному, а він був сумний, він дивився на скелю, дивився на верхів'я гори і коли дивився, то великий смуток відбивався на його чарівному чолі.

Бачили люди, що сум обгорнув душу юнака і не розуміли через що це, а він все дивився на гору і люди казали, що то нікчемна божевільна людина. Одного разу люди побачили, як цей міцний нікчемний, як їм здавалось, юнак взяв велике залізне кайло і почав їм вибивати стежку. Зовсім одурів, — реготались люди — яка користь довбати камінь! А міцний юнак руба та й руба свою стежку, і побачили люди, що увесь свій вік жили вони у курних саклях та oprіч диму нічого не знали. Між тим та стежка геть-геть далеко побігла угору і по ній міцний юнак добрався до верхів'я гори, коли ж він звернувся знов у долину, то лице його сяло од радощів, очі

блистіли, він співав і сміявся як мала дитина. Раннім ранком збірався він на гору і пізно коли сідало сонце, він вертався у долину і дивувались люди: «Що він знайшов оцей божевільний отам на горі, чому він так радіє? Так вони запитали його, але він подивився на них, одвернувся і нічого не одповів. Коли ж так, то ми й сами дізнаємось, що там таке, подумали люди. Ранком, коли юнак пішов на свою гору, де-які сміливіші та бадьоріші тихенько простежили за ним і побачили полянці жінку яка зовсім не підходила до тих жінок з брудними руками, грубими голосами і червоними віями, що жили там у долині у курних саклях. Як світла хмарка ранньої весняної доби, що барвиться у перших проміннях сонця, була та чарівна жінка. Очі її були сині як небо і поглядом їх вона пробиралася не тільки у серце людини, але у саму душу її. І од того погляду душа людини наповнювалась любов'ю та радощами.

Пішнє волосся її одливало золотом, а чистий білий сніг Ошхо-Махо (Ельбрус) не був біліший її тіла. На її щоках палав ранок зорі. І бачили ці люде як міцний юнак стояючи на вколюшках цілував чудові малюсінські ніжки чарівної жінки. Ніби зачаровані стояли вони, нічого не розуміючи, тільки серця їх наповнювались якимсь то новим незрозумілим спочуттям невиразної краси. Вони все забули, забули свої курні саклі, своїх нечупарних грубих та брудних жінок, забули все своє важке життя. Їм здавалось, що вони знов народились на світ божий і вони з радістю дивились на світ, на сонце, на далекі гори, що поблискували своїми віковичними снігами і побачили вони, як чарівна жінка підвелась і не торкаючи ніжками трав, попливла як ніжна хмарка й заховалася за грудкою повалених скель. Коли ж вони спустились у долину до свого життя з його брудними обставинами, великий сум обгорнув їхні серця, вони дивились на гору куди їх тягли мрії про невиразну красу, їх уже не тишили ласки їх жінок і вони цурались їх. Це збентежило жінок, вони зачули небезпеку, миттю зібрали раду і на раді обрали найсміливіших дівчат, щоб вони дізнались, що там робиться на верхів'ї гори і чого так перемінились їхні чоловіки.

Дівчата та де хто з жінок надівши чоловіче вбрання і втершись у гурт чоловіків, який чимчикував на гору, дізнались усього, дізнались від чого розцвіта у серпях чоловіків весна краси, чого вони цураються того стародавнього брудного калу і всього того, що вони звикли діставати у домах своїх. Швидко дівчата та жінки збігли з гори і розказали про все останнім жінкам. Страшенна злість, ненависть охопила всіх жінок; як зграя гайвороня збіглись вони у купу біля річки, довго галасували, кричали, верещали, розпалюючи жагу

Проїхали за дві милі, аж татари цілими вальками стали відставати і розминатись на всі боки.

Що це таке? — питає Виговський мурз.

А ті мовчать, мов би води у рот набрали, та скалять зуби — сміються...

Проїхали ще милу і от вся орда повертає коней назад.

— Але що ж це значить? заступив Виговський своїм конем дорогу мурзам.

— Як то що? засміявся витришкуватий, косоокий мурза, — та ж ми тебе проводили, щоб ти полякам не попався в руки... Тебе ж послав хан за викупом у Чигирин.

— За яким викупом?

— Гей, пане писарю, не прикидайся п'яним!.. Послав тебе хан, щоб як найшвидше привіз вісімсот тисяч таларів... Не привезеш, то не бачити більше вам козакам гстьмапа, як своїх ушей.

Зрозумів Виговський у чім річ... Але часу на роздумовання не можна було гаяти... Полетів у Чигирин за грошима.

А Хмель і справді повірив, що Виговський повів татар у поміч козакам; і хоч його страшенно мучила нетерплячка і собі вирватися як найскоріше від хана, але вже попередніх страхів про те, що поляки переможуть, не мав.

— Правда, лядська сила у троє більша за нашу — міркував він — але ж у козаків досить порошу і харчів. Та й окопуватись вони метці, вже як окопаються, то ляхи всі зуби поламають...

Аж ось через кілька днів приїздить Виговський із саквами, набитими вщерть золотом.

Хмель і очі витріщив:

— А ти чого тут?

— Викуп за тебе батьку, привіз.

— Який викуп?

Виговський розказав про свою пригоду з татарами... Сталося це рівно через тиждень після того, як Хмельницький лишив козацький табор.

ломсти і коли ніч покрила своїм темним серпанком верхів'я гір, стовпище жінок понабіравши товстих та тонких мотузок, тихесенько оточили чарівну полянку на верхів'ї гори. По всіх усядах де тільки можна було вони розіклали хитрі сільці та наставили пасток і почали чекати ранку. Далеко, далеко на східі забіліла світленька полоска, зірки одна за одною погасли, гаснуть, одна за одною пташки почали прокидатись. Сонця ще не видно, але його вірний сторож Ошхо-Махо вже бачить його. Гарачим полум'ям рожевого цвіту загорілись віковічні білі сніги старого велетня і піби у відповідь йому чарівний рожевий цвіт осяв чарівну полянку. У легкій, світлій освітчастій одежі, що не ховала красних форм ніжного тіла, з'явилася на полянці дивна жінка. Тихо пеначе не торкаючися землі вона пішла на зустріч сонцеві, сама світла та ясна як сонце. Але не встигла вона зробити де кілька кроків як крикнула і застогнала: її маненька ніжка наступила на пастку і та гострими зубами прорізала її до кісток.

Неначе тічка скажених вовків або шакалів з диким виєм, реготами та прокльонами висипало з кущів стовпище озвірилих жінок і кинулось на Пері. Почалось дике катування, вони зірвали всю одіж з земного янгола і почали одшматовувати руки, ноги, шматками вирізували тіло і бачучи що Пері ще дише, вони викололи її чарівні сині очі, розідрали груди і вирвали гаряче тремтуче серце. З невиразним галасом побігли вони в долину, розіклали багаття і спаливши на попелі це нещасне неповинне серце, геть розвіяли його по вітру.

У свій час прийшли люди з молодим юнаком на чарівну полянку, щоб подивитись на свою богиню і остовпіли од жаху — зостався од чарівної жінки холодний розшматований труп, а чи можна ж любити трупа! Жаль стало людям своїх мрій, але їм смішно стало їм коли міцний юнак з плачем та зойком кинувся збирати до купи дорогі цінні частки булої краси, цілувати їх та обливати сльозами, засміялись вони і розійшлись геть по хатах своїх. Тільки один парубійка зостався і був мовчазним свідком того дива що скоїлось: побачив він що коли молодий юнак цілував пошматоване тіло Пері, обливаючи страшенні рани сльозами, то вони раптом загоювались і через якийсь час дивна постать стала такою як і була. Не хватало тільки видертих очей. Нарвав він Павиних вічок, позатуляв їми страшні діри і припав до синіх квіток гірко ридаючи і миттю ніжні квіточки обернулись синіми очима, але не ясні і мертві були вони, бо в роздертих грудях не було серця, яке б надавало їм життя. — «Так возьми ж моє серце», крикнув юнак, — «возьми моє життя»!.. Раптом налетіла з верхів'я Ошхо-Махо світла хмарка. Густий туман покрив чарівну полянку. Коли він розвіявся, на полянці стояла живою чарівна Пері,

молодого ж юнака не було біля цієї, холодним мертвим камнем лежав він біля її ніг, зхрестивши руки на мертвих грудях, де вже не билось гаряче серце, те серце, що він так щиро оддав коханій богині. Символом суми й невиразної скорботи стояла богиня над мертвим камнем, над тим хто так прагнув до неї, хто так щиро розумів її, і сльози падали із очей її. Кинувся парубійко до неї, щоб втішити її, припасти до ніг її, але Пері раптом піднялась у повітря, на хвилину засіяла своєю невиразною красою і потонула у безодній блакиті неба. Одчай охопив парубійка, він кинувся в безодню і розбився до щенту.

Але прийдуть часи й зрозуміють люди, що вони робили і роблють, зрозуміють який бруд та кал оточують, їх у їх курних саклях, зрозуміють непотрібство свого життя, вернуться на гору і силою свідомої любови оживотворять мертвий камінь. Прокинеться кремезний юнак, на світлій хмарці прилетить до освіченого народу з верхів'я Ошхо-Махо — вістниця кращої будучини, посланиця неба світозарна Пері і подарує тих, хто не спроневірив їй, невиразним щастям здійснених мрій.

Світе тихий, краю милий, моя Україно! Чи не твій світлий образ вбачаю я у чарівній постаті легендарної джінни з верхів'я Ошхо-Махо, чи не твоє біле тіло і гарячу кров шматують і п'ють, на попіл палють твоє серце і пускають по вітру. Твоїм ворогам з недбалим громадянством здається вже, що вони добили тебе, вони радіють, і їм смішно дивитись на тих божевільних людей які як святиню збирають шматочки твого чистого тіла, цілують його, сльозами обливають, словами виливають своє невиразне горе. Їм смішно — чи можна ж любити розшматованого мертвого трупа! Але вони забули, що є ще серце, а в ньому життя, що забувши все, міцні духом, оддадуть це тремтуче палке серце своїй богині, тій для кого вона існує у дійсності, а не у мріях булого; ті хто розуміє вже нестерпне непотрібство сучасних калів байдужності. Хто задихається у чаді сучасного курища, всі ті кому дорога світла Пері України.

До гурту ж пригадайте кабардінську легенду і пам'ятайте, що тільки любов'ю можа оживотворити не тільки нарід, а навіть і труп.

3 нашого життя.

◀ В справі української мови. Видавці щотижневого часопису „Коммерческая Газета“, що виходить у Києві, цими днями подали заяву д. київському губернаторові, щоб їм дозволено було містити в своїй газеті статті й замітки, писані українською мовою. Досі в газеті друковались статті тільки російською, польською й німецькою мовами.

Ханові донесли, що козаки вже розбиті і він випустив Хмеля не сказавши про сумну новину, ні слова. Але так обчистив, що на тому зосталась тільки сорочка і колушок.

Маючи всього сотню козаків, виїхав гетьман з Вишнівця десь в кінці червня.

Гетьман хотів їхати прямо під Берестечко, та Виговський відрадив.

— Чогось мені, батьку, віщує серце, що козаки в облозі... Чи не краще б нам було податися на Вкраїну та зібрати потугу.

— Про мене, — згодився Хмель.

І вони звернули своїх коней на той шлях, що веде до Паволочі, не знаючи й не відаючи про те, що з козацького табору під Берестечком одні руїни зостались... Поляки пожакувавши табор, всім своїм військом рушили на Вкраїну.

Перед вели двома найбільші вороги України: Вишневецький з Калиновським, у їх було сім панцерних хоругв. Потім вони розділились: князь пішов на Дубно, а гетьман до Кременця.

Дорогою обидва переслідували козаків-утікачів з під Берестечка... Ловили та вішали хлопів. Захоплювали цілі села і примушували селян будувати королівському війську мости та достарчати харч.

Йшли поляки, а перед їх очима лежав край у такій руїні, що аж сльози показувались на очах у тих, хто пам'ятав минулу славу плодородності подільських і волинських нив... Тепер же ті ниви й лани не пишались буйною рослинною, а чорніли толоками, а на толоках валялись гори трупів, та біліли козацькі кости, з котрих м'ясо або дикий звір обгриз, або хижі птахи поклювали... Гамірно було в полі: каркали ворони та вили одичілі собаки; гамірно було й у лісі: бо ліс був завалений не самими трупами — крились там поранені, хорі... Крились там і здорові, що чигали голодної смерті, а поки... годувались катраном та корою... Стогін і крики цих нещасних лунали на кілька миль; а через труп'ячий сморід не можна було ні пройти, ні проїхати...

Польські чати навмисне заїздили в такі ліси й гайки, щоб пополювати на українців.

◀ *В наших товариствах.* В суботу, 21 іюля, мануйлівська „Просвіта“ урядила дуже цікавий вечір. З початку виставлено було жарт „Поперед спитайся, а тоді лайся“, а далі відбувся літературно-вокальний відділ, в якому відомий катеринославцем декламатор байок М. Л. Кузьменко продеклямував „Грішник“ Є. Гребінки і „Треба всюди приятеля“, та „Господарь хати“ С. Руданського. Публіка широко дякувала декламаторові. Далі хор „Просвіти“ під орудою С. Лисогорського дуже гарно проспівав: „Ой у полі два явори“, „Ой любив та кохав“, „Гей, гук мати, гук“, „Гарбуз білий качається“, „Чи цеж тії черевички“—народні пісні аранжировані М. В. Лисенком і „Бурлака“—слова В. Грінченка, муз. Стеценка. Окремо виділявся № музичний: Попурі українських пісень виконані на гармоніях сім'єю Штигаренкових: два брати, жінка і два маленьких сини років 7—8. Гра їх особливо подобалась слухачам і вони кілька разів викликали їх на біс.

В третім відділі відбулися „Вечерниці“ П. Ніщинського в виконанні хора „Просвіти“ під орудою С. Лисогорського.

Вечір мав успіх:—квитків не вистачило всім охочим бути на ньому; загального прибутку було 92 карб. 60 коп.

З де-якого часу помічається все більша і більша цікавість широкої публіки до праці „Просвіти“. Коли торік літом не можна було уряжати ніяких вистав, бо мало приходило глядачів, темер на вечорах „Просвіти“ не вистачає квитків. Так само було на виставі „Бондарівни“ 23 іюня. Між глядачами помічається багато селян, особливо молоді.

◀ *Подільська „Просвіта“.* 29 іюля подільська „Просвіта“ для збільшення своїх коштів впорядила на Новому бульварі гулянку.

◀ *Аматорські вистави.* У містечку Оржиці, лубенського повіту, на Полтавщині, в неділю 29 іюля гурток місцевих аматорів виставляв „Наталку Полтавку“ й „Кума Мірошника“. Для аккомпанювання співам було виписано з Лубен оркестр музики. Вистава пройшла досить добре як на аматорів.

В присілку Ромодан, миргородського повіту, місцеві аматори виставляли в суботу 28 іюля, „Назара Стодолю“—Т. Шевченка.

◀ *Народня освіта на Катеринославщині.* На початку 1912 року всіх шкіл на Катеринославщині, рахуючи в тім числі й церковні школи, було 2274; учителів у них було 6227 душ, учнів—195123 душі, з них хлопців 123720 і дівчат 71403 душі. Скінчило курс науки в минулім році 16317 душ. Витрачено на утримання шкіл 3853280 карб.

Окремо городських шкіл на основі закону 1872 року було 16 з 169 учителями й 2244 учнями, з них 2130 хлопців і 114 дівчат. Скінчило в цих школах курс 275 учнів, вийшло до скінчення курсу 338 учнів. Витрачено на утримання городських шкіл 132624 карб. Таким чином, утримання одної городської школи коштувало 8228 карб., на кожного учня цих шкіл витрачено 55 карб. і на кожного учня, що скінчив курс, витрачено 472 карб.

Усіх початкових шкіл у губернії було на початок цього року 1337, з них 85 городських і 1252 сільських. З усього числа шкіл було 127 двохкласних і 1210 однокласних. На протязі минулого року відкрито 95 шкіл і закрито 10, перетворено з однокласних

Це так робили жовніри Вишневецького, після того як князь, для приміру других, перебив під Дубном три тисячі слабих.

Конецпольський був трохи людянішим: він ловив козаків і хлопів та прив'язував одним кінцем аркана за ший, а другим до кульбаків. Таким робом водив за собою цілу ватагу бранців...

Під Орлом король попросився з кварціями: поблагословив їх іти руйнувати Україну аж до самого Києва; сам же повернувся у Варшаву.

Хмель прибув у Паволоч з Виговським і сотнею козаків чигиринського повку... Паволочане так само, як і гетьман, нічого ніяк не знали про Берестецьку поразку; вони дуже здивувалися, коли побачили Хмеля без полковників, та почесної гвардії...

Гетьман зупинився просто серед базару і біля його зараз же зібрався великий натовп тремтючих міщан. Вони закидали Хмеля запитами:

на двохкласні 6. Учителів у цих школах було 4241 (2779 учителів і 1462 учительки), в тім числі 811 законоучителів. Учні в цих школах було 146450 душ, з них 91440 хлопців і 55010 дівчат. На кожну школу випадало в середньому 109 учнів. Скінчило курс 11499 учнів, вийшло до скінчення курсу 21429 учнів.

3 Галичини.

◀ *Переговори в університетській справі.* N. Fr. Presse перекладе оці уваги посла М. Василька в справі заснування українського університету: „Перший пропозицій нам правительством проект цісарського відручного письма, якого зміст, як звісно, цілковито нас не заспокоював, спричинив нашу обструкцію в військовій комісії. По засіданню бюджетової комісії зложив опісля міністр просвіти під позором коментарів до повисшого проекту заяву, котра зміст проекту після нашого погляду основно змінила, тому я іменем союзу заявив, що ми на сій основі можемо нав'язати нові переговори з правительством. Від вислідів сих переговорів мало залежати після рішення союзу наше становище супроти військових пропозицій підчас нарад над ними в повній палаті. Три дні пізніше доручене нам мін. бар. Гайнольдом письмом Його Величества спонукало нас зрестися постановленого іunctim між українським університетським питанням і військовими законами. При тім були ми цілковито пересвідчені, що наколи міністр просвіти за згодою польського кола в бюджетовій комісії в повисшій заяві зняв таке становище, яке основно зближалося до жаданих нашим Союзом змін першого проекту, нам доручать новий проект по залагодженню військових проектів, який вимагатиме тільки в короткій дорозі порозуміння з польським колом і ще перед літніми феріями одержить цісарську санкцію. Се вижидання не сповнилося. Так президент міністрів гр. Штірк як і міністри бар. Гайнольд і д-р. Гуссарек заявили, що доперва з початком вересня—до певної міри рівнобіжно з переговорами в справі галицької виборчої реформи—будуть вестися переговори з польським колом і нами в справі університетського питання. Ми, президія Українського Союзу, не одержали другого, а тим більше третього проекту відручного цісарського письма. Здається однак, що правительством виробило нові проекти, що до яких переговорює досі тільки з Поляками. Що після сього настроїв в Українським Союзі від липня знова погіршився, се самозрозуміле, і я пересвідчений, хотя й не єсть членом галицького союму, що се вплине некорисно на переговори в справі виборчої реформи“.

◀ *Новий проект цісарського письма в справі заложення українського університету.* Сповняючи приречення, обняте звісною заявою міністра просвіти Гуссарека в бюджетовій комісії, міністерство просвіти пропонує Українському Клубові і польському колу новий проект цісарського відручного письма, який мав би творити підставу дальших переговорів в університетській справі. Сей новий проект відручного письма різниться від першого проекту, відкиненого українською парламентарною репрезентацією в отсих точках.

— Чого ж це ти батьку-гетьмане, прибув до нас?..

— А що там поробляє наше славне військо?..

— Наше славне військо б'ється з ляхами, а нам оце з паном писарем заманулося зробити маленьку прогулянку, щоб при нагоді погостити з людьми, може ще хто пристане до нас, бо ляхів велика сила, то й нам здалась би потуга.

Заспокоєні Паволочане розійшлися, хоч і не скоро, а Хмель поїхав до шинку. Там дві доби днював і ночував та все сподівався чуда: чи не пришло хан потугу.

А потуги не було.

Третьої днини до Паволочі прибув Хмелецький, військовий старшина з під Берестечка. Він побоявся на одинці показуватися Хмелеві на очі і попрохав міщан, щоб вони пішли з ним, в разі потреби заступитися.

Липниве сонце показувало, що вже обідня пора пройшла... Гетьман був на підпитку, але коли побачив змарнілого, обідраного Хмелецького, то хмель в одну мить вилетів з гетьманської голови.

1) Реченець заложення окремого українського університету має бути скорочений з 10 до 6 літ. 2) Місце осідку українського університету не має бути зовсім преюдикуване, коли тимчасом в первісній проекті містився преюдикат з тенденцією виключення Львова. Означення місця осідку має бути полишене рішенню легіслативи. 3) Письмо відступає від зазначення чисто польського характеру теперішнього львівського університету і запевнює вдержання всіх признаних Українцям прав у львівським університеті також в переходовім часі. 4) Письмо відступає також від первісного плану, щоб українські професори в переходовій стадії знаходилися *extra statum*, і їм має бути признаний співрішальний голос в справах, про які рішає професорська колегія.

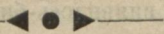
Переговори на основі сього нового проекту мають початися в перших днях вересня.

◀ *Нова релігійна секта в Галичині.* У Львові, Кракові і Новім Санчі поширюється та з'єднує собі багато прихильників нова релігійна секта Баптистів, або Адвентистів. Пропагатори сеї нової релігійної секти ширять свою науку під кличем: „Будь світло“. Найінтензивнішу діяльність веде група Адвентистів в Новім Санчі під проводом якогось Теодора Бжозоня. Бжозонь розпочав пропаганду нової науки перед пів роком. Постарався о концесію на продаж протестантських біблій. Кориستاючи з дозволеного права кольпортажі зачав ходити по місті, а навіть поодиноких домах та пропагувати спершу абстиненцію від алкоголю і тютюну. Недавно найняв собі помешкання в віллі „Зофія“ і тут став гуртувати агентів нової секти. Бжозонь устроював дуже часто відчити та виголошував проповіді, звернені головню проти католицького духовенства, як „фальшивих“ пророків, приписуючи собі монополію духової і тілесної чистоти.

З віллі „Зофія“ переніс свою школу до камениці коло руської церкви і вів далі свою пропаганду, головню між залізничниками. Вночі відбував богослуження, ширив брошури з нападами на католицьке духовенство, а 18 червня виголосив до народу прилюдну проповідь під ратущем, користаючи як в торговий день, з великого числа слухачів. Бжозонь з'єднав собі вже стільки визнавців своєї науки, що задумує заложити в Новім Санчі віроісповідну громаду своєї секти, а навіть купив мабуть дім на святиню і захоронку своїх нових учеників.

Галицькі Адвентисти відбули в останніх днях червня у Львові з'їзд, в котрім взяло участь около 60 осіб. На з'їзді порішено поробити заходи в намісництві о затвердження сеї секти. В сих днях має відбутися в Новім Санчі хрещення нових ісповідників, бо після науки Адвентистів, хрест дитини не важний. Для довершення церемонії хресту приїде до Санча голова секти з Гляйвіці зі Шлеска.

„Адвентисти“, се секта, заложена в 1831 році в Пітсбургу Вільгельмом Мілером. Адвентисти очікують повороту Христа на землю і початку тисячелітнього царства Божого. Сабатистами звуться між ними ті, що разом з Жидами святкують суботу, заперечують істновання святої Тройці та заховують абстиненцію. В Америці має ся секта 30000 ісповідників, де ведуть інтензивну пропаганду в користь своєї секти. Їх місіонарі оперують також в Європі, головню в Швайцарії, кольпортуючи свої книжки і часописи.

— А табір же як?—скрикнув він.

— Чорт має вже й сліду від нашого табору,—махнув Хмелецький рукою.—ляхи забрали наш табір.

Гетьман пополотнів...

— А гармати, а корогви?!

— Нашими гарматами по нас стреляли, а корогви жовіри на онучі порвали.

— А моя скринька з грамотами й талярами?

— Цього вже, то таки не знаю...

Хмелеві здавалося, що він божеволіє...

Він махнув Хмелецькому рукою, щоб вийшов, а сам метнувся по корчмі неначе поранений звір... Гриз собі руки, рвав чуприну.

Забракло віддиху і він повідригав у жупані гаплики, перервав біля сорочки стрічку і в оголені груди запустив пазури...

Не встиг гетьман заспокоїтися, а до його прибули нові гості.

З Канадійської України

Конвенція українських учителів в Манітобі вибрала з поміж себе депутацію та вислала її до міністра просвіти Манітоби, аби передати йому постуляти в справі українського шкільництва в Канаді, ухвалені на конвенції. Міністр дав депутації виминаючу відповідь, а що до жадання заложення української семінарії, де би виховувано будучих укр. учителів, міністр заявив, що наші учителі можуть самі вчитися по українськи, а радше повинні знати українську мову, коли дістають учительські посади. Сю невдачу котра стрінула депутацію укр. учительства у міністра просвіти, приписує *Канадійський фармер* самому учительству, його слабій організації та браку єдності і солідарности, що видко було на конвенції. *Кан. Фармер* взиває українське населення Манітоби до скликування віч в сій справі разом з учительством і інтелігенцією та зайняття рішучого становища супроти виминаючої відповіді міністра просвіти. Українські шкільні податники Манітоби мають право домагатися, аби їх оправдані допомагання були як слід сповнені

Українське шкільництво в Манітобі не знаходиться в вдоволяючій стані. На се складається кілька причин. Сам наш народ не зовсім дозрів до самостійного провадження школи, до запопадливої дбайливості про неї і факт, що в українських шкільних дістріктах в Манітобі урядують як управителі Поляки, Німці та Англійці. Дальше українське учительство знаходиться в стані ферментації. Велика частина його не думає про свій стан та про його будучність серйозно, не проявляє ніякого життя як зорганізована цілість. В додатку правительство не журиться укр. школами і користаючи з невідрадного стану нашої школи не сповняє сих домагань, які поставила до нього укр. учительська конвенція рік тому назад. Недавно відбулася друга учительська конвенція в Віннепегу. Головними точками обряд цієї конвенції була справа учительської організації в Манітобі: справа укр. учителя в семінарі в Брендоні, та загальне положення укр. учителів на фармах. Над сими точками йшла дискусія, і конвенція рішила вислати знов депутацію до міністра просвіти в справі укр. учителя в семінарі в Брендоні, а що до інших справ порішено старати направити все лихо працею коло організації нашого учительства та поліпшення відносин, серед яких приходиться жити і вчити нашому учителю в Манітобі. В дискусії брали участь самі учителі, які на початку застереглися проти активної участі неучителів в учит. конвенції. Після конвенції учительської відбулись довірочні збори, в яких могли вже побіч учителів брати участь і неучителі. На сих зборах порушено одну головну справу нашого шкільництва, справу, укр. шкільних комітетів. Факт, що шкільні Комітети не вибирають своїх укр. комітетових, а даються водити проворнішим, неприхильним укр. справі, людям, а дальше брак якогось порозуміння, суцільної акції між шкільними комітетами спонукали деякі одиниці порушити сю справу на спільній нараді чи зборах, які власне відбулись після учительської конвенції.

Всі присутні на сих зборах згодилися на те, що справа шкільних комітетів, їх вибір по всіх укр. дістріктах, свідомість їх обов'язку і організація союзу всіх укр. комітетів в Манітобі, як се вже зроблено в Альберті, є незвичайно важною справою

Приїхав Джеджалик, а з ним Гладкий. А пілком над вечір приїхав Пушкаренко.

Цей один привів з собою тисячу козаків, а другі полковники: хто—сто, хто двіста, а хто-то тільки двадцятіро.

Полковники стовпились у корчмі, в котрій замешкав Хмель.

Гетьман вийшов до гостей, постарілий принаймні на десять років.

— Знаю, з чим прибули,—глухо він сказав.

Полковники похилили голови у низ.

— Ну щож, божа воля... А чи багато є зібраного війська?

Стали отамани лічити між собою, хто скільки має, і ледві півтори тисячі налічили.

— А більше немає?

— Немає батьку... Розбіглися геть всі, як руді миші.

— Кепсько... кепсько...

Нічого більше не сказав гетьман... Він не кричав, не гукав, не тупотів ногами, як того сподівалися полковники; а

укр. шкільництва в Манітобі. Тому збори з гарячим відзивом звернулися до всіх учителів, до всіх свідомих фермерів, до всіх укр. часописей і укр. інтелігенції з зазивом, аби вони по можливості старалися освідомлювати укр. шкільні дістрікти так, аби вже при найблизких шкільних виборах вибрали скрізь де мають перевагу, своїх укр. комітетових.

Збори вибрали комітет, якому передано провід в цілій тій агітаційній роботі та рівночасно закликали всіх робити в тім напрямі по колоніях.

До комітету вибрано пп. Геніка, яко голову; Ю. Ситника, як його заступника; Продана, як секретаря; Т. Ферлея і П. Гігейчука як виділових.

3 поля літератури й науки.

◀ *Новий український місячник.* Артист української трупи М. К. Садовського О. І. Корольчук одержав дозвіл видавати в Києві український літературно-художній ілюстрований журнал „Сяйво“. Журнал почне виходити з 1 января 1913 року. Передплата 3 карб. на рік.

◀ *Новий кооперативний орган.* Споживче товариство „Трудь“ у Харкові дістало дозвіл видавати щотижневий часопис „Потребитель“. Журнал буде безплатно розсилатись членам товариства „Трудь“ і споживчим товариствам на Україні.

◀ *Гр. Чуприна: „Контрасти“.* Вийшов новий збірник поезій Грицька Чупринки: „Контрасти“. Лірика. Ціна збірника 50 коп.

◀ *Українське видання в польській мові.* Вийшла з друку книжка (історичні студії та монографії), присвячена пам'яті Володимира Антоновича, Пауліна Свенціцького і Тадея Рильського під заголовком: *Z dziejów Ukrainy. księga pamiątkowa ku czci Włodzimierza Antonowicza, Paulina Świecickiego i Ryłskiego.* Wydana staraniem d-ra Jurkiewicza, Franciszki Wolskiej, Ludwika Siedleckiego i Wacława Lipińskiego.

Zmiec: Do czytelnika z ziemj ukraińskiej. Od wydauców.—J. P. D. r lozef Jurkiewicz. Wspomnienie posmiertne.—Prof. M. Hruszewski: Szlachta ukraińska na przełomie XVI i XVII w.—W. L. Nazwy „Ruś“ i „Ukraina“ i ich znaczenie. Historyk polski o polszeniu e w Rusi.—Echa przeszłości. Z kronik i aktów zebrał i komentazami opatrzył W. Lirinski.—W. Lirinski: Stanisław Mishal Krzyzewski. Z dziejów walki szlachty ukraińskiej w szeregach powstanskich pod wodze Bohdana Chmielnickiego.—W. Lipinski: dwie chwile z dziejów porew lucyjnej Ukrainy.—Dokumenty „Ruiny“.—Slaniem Bohdanowym.—Prof. M. Hruszewski: Sojuz szwedzko-ukraiński w r. 1708.—W. Lipinski: Mowa Samuela Zorki wedle latopisa Welyczkowego. Drukowano w Krakowie. Stronok XXIV+676. Kijow MCMXII. В книзі 46 ілюстрацій Ціна 5 карб. 60 коп.

мовчки вислухав їх як сталася поразка і зажурений пішов до себе...

На рано прибув Богун з цілою валкою сотників, осаулів та полковників.

Вбіг до Хмеля страшенно стурбований.

— Біда на нас батьку, з усіх боків!

— Кажі, але коли про Берестечко, то не трать часу, я вже все знаю.

— Ні, я про що инше... Кварцяні йдуть на Вкраїну трьома загонами.

Хмель взявся за чоло:

— Кварцяні?.. На Вкраїну?!

Нараз лице його проясніло:

— Тут ще нічого нема такого страшного,—сказав він,— на Вкраїні ми маємо ще досить сили... На лівім березі стоїть Небаба, має під собою повк чигиринський і повк ніженський, а в тих двох повках набереться 20 тисяч козаків... Мусив zostавити Небабу в Чернигові, бо боявся, щоб литвини не пішли на Київ, хоч Радзивил обіцяв мені сидіти тихо і не

◀ *Археологічний музей.* У херсонський археологічний музей останніми часами надійшло багато цікавих старовинних річей, знайдених при землечерпальній роботі на дні Дніпра. Знайдено мідяний кинжал з часів доісторичних, старовинну запорожську шаблю, кам'яний молоток дуже тонкої роботи й велику чавунну гармату вагою в 18 пудів, видобуту землечерпалкою зо дна ріки в Збурівськім гирлі.

◀ *Археологічні знахідки.* На острові Березані, біля Очакова, знайдено в землі кілька старовинних могил і багато керамічних фрагментів. Складено з найдених річей невелику колекцію античних древностей і передано її в херсонський музей. Усі знайдені предмети античного мистецтва належать до VII—V століття перед народженням Христа.

◀ *Гине старовина.* У селі Райгороді черкаського повіту, на Київщині, священик доручив поновити ікони, що стояли у бабинці місцевої церкви, тутешньому малювель-самоучці. Ці ікони позоставалися ще від церкви, що була побудована у 17 столітті і носили цілком український характер. На де-яких іконах, як от побачення св. Єлизавети з Пресвятою Богородицею, святих намальовано в українській одежі.

І така старовина загинула під рукою самоучки, який стер старий малюнок і намалював св. Івана Богослова.

Не диво, коли до такого поновлення старовини поставились байдуже місцеві селяне, це народ мало свідомий, але священик, чоловік з освітою, теж не подбав, щоб охоронити таку цінність.

◀ *Історико-геологічне дослідження.* На Чернігівщині вже від якогось часу заходами земства провадиться історико-геологічне дослідження території губернії. Цими днями під проводом ученого агронома-грунтознавця Н. А. Дімо відбулась нарада всіх учасників і співробітників цієї роботи. Зроблено доклади про наслідки, добуті при дослідженні суражського-мглинського, стародубського й й глухівського повітів. Проби ґрунтових шарів, зібрані в 130 пунктах цих повітів, представляють собою дуже цінний з наукового й практичного боку матеріал.

◀ *Давнє малювання.* В Гадачі, в сем'ї Макаровського, українського письменника 1-ої половини 19-го віку, збереглися давні історичні малюнки, (числом коло 10-ти), писані на полотні олійними красками. Між тими малюнками—є портрети Богдана Хмельницького, Петра І-го й інших. Один з малюнків нагадує Макаровського називають—„Семья Карла 12-го“: там намальовано кілька осіб, де-які з них грають, інші співають; убрання на цих постатях доволі штучні, відповідні початкові 18-го віку. На-жаль всі портрети й інші малюнки (на теми біблійні) дуже потемніли, так, що ледві можна розбірати обличчя. Це сталося не стільки від давнього часу, скільки від того, що власниці того малювання, дві старі пані Макаровські, „оберігаючи“ малювання, часом промивали його якоюсь особливою водою,—либонь для малювання шкодливою. Можливо, що яким небудь способом можна було-б те малювання оживити, щоб вон не було таке темне, і тоді, може, на де-яких малюнках виявилось-би щось особливо інтересне.

рухатися... Тепер у Києві стоїть залога Мозирі в дві тисячі корсунців... В Чорнобилі знов Гаркуша з 15 тисячами. Та у Ждановича полковника Київського, набереться дещо. Ну та ще й хан обіцяє свою потугу... Ось на прочитай його універсал.

Богун, похитуючи головою, гірко всміхнувся.

— Ой батьку, батьку! сидиш ти тут у Паволочі та й не відаєш нічого, що діється на нашій бідній Україні Збрехав тобі Радзивил, коли казав, що не буде рухатись із своїм військом; рухнувся та ще й як, Чернігів вже в його руках!

— Що кажеш?!

— Те що чуєш батьку!..

— А Небаба ж що робив?!

— Небаба показав, що він таки є баба, а не козак.

Тільки те й робив, що піячив та сварився з курінними.

Затупотів Хмельницький ногами:

— Подати мені його сюди, сякого такого сина!

— Не лай його, батьку—покійників не тра ганьби и

Богдан припинив лайку, що зривалася з його уст.

— Поліг? спитав він.

Нашадки Макаровського живуть у тім самім дворіщі, де жив і письменник Макаровський.

◀ Археологічні розкопки підземних ходів в Батурині.

На днях повинен приїхати до Батурина археолог І. Степелський висланий московським археологічним товариством на літо в деякі історичні місця України спеціально для археологічних дослідів над історичною старовиною та головним чином для розкопок Батуринських і Лубенських підземних ходів, на які буде звернена найбільша увага. Підземні ходи в 17—18 століті були явищем звичайним і кождий більш менш заможний володар мав їх в своїм палаці на всякий случай аж кількоро. В Батурині, точніш в Гончарівці або Городку—колишній резиденції гетьмана Ів. Мазепи (в 5—8 хвилях ходи від Батурина), відомо кілька підземних ходів. На місці зруйнованого Меншиковим підчас розгрому в 1708 році Батурина, палацу гетьмана Мазепи в першій половині минулого століття від дощів і опадів ґрунту провалилася чимала площа землі і в досить глибокім провалі, серед обвалившоїся церкви, виділилося три ходи, один біля другого, доки сходилися разом в обвалившомуся місці. Практичні батуринці зараз кинулися розтаскувати цеглу, яка до річи сказати, була далеко міцніша від цегли батуринських цегелень, і незабаром вся цегла була розібрана на хати і печі як і фундамент Мазепиною палацу і невідомо, чи знайдено при сім що-небудь в провалі, чи ні, але незабаром воно стало засипатися всяким сміттям, листям, яке заносив туди вітер, і обросло в середині зіллям і бур'яном; ходи теж наполовину заросли і забилися занесеною вітром землею і листям з колишнього гаю Мазепи, вирубаного урядом кілька років тому.

Тепер входи до сих ходів наполовину позабавані всякими заносами і пройти в них людині не можна, хіба що рачки пролізти. Як би повитинати їх, то людина могла б сміло ходити. Всі три ходи зроблені на манер арки і старанно викладено в горі і по боках цеглою і цементом. Куди вони ведуть—не відомо. Є однаке думка, що в Бахмач, де тоді був палац Мазепи, ся думка є основана на тім, що не далеко від нього також трапилося не дуже давно провалля, а в ньому викрилася цегла. Дехто з батуринців пробував пройти, куди сі ходи ведуть і що в них є, і з сею ціллю кілька разів входив в них, але більш як пів кілометра не проходив і повертався назад, щоб, буває, не обвалилася земля і не придушила. Першою задачею д. Степелського і буде пізнати напрямок сих ходів і призначення їх.

Друге місце в Батурині, яке підпадає археологічним дослідам, се рів, що йде вздовж Сейма, таки в Гончарівці,—тепер уже засипаний землею. Але багато старих Батуринців ще й досі пам'ятають в сім рові залізну браму з гетьманською булавою посередині. Кажуть, що се будинок то головний підземний хід в Батурині.

Взагалі-ж підземну будівлю в Батурині, властиво кажучи в Гончарівці, резиденції Мазепи, чимало, на що вказують хоча б і ті численні рови, ями, що утворилися, після обвалів землі. Років з 15 тому в Батурині трапилося величезне провалля, приїхав з археологами генерал Бранденбургі після поверховного огляду виявилось, що се підземні ходи, які вимагають детального і пильного обслідування. Крім сього часті знахідки скарбів і глечиків з грішми польськими і московськими таки вказують на те, що розкопки в Батурині,

дадуть без сумніву багацько цінного і цікавого археології. Жаль тільки, що всі археологічні знахідки батуринські, що будуть при розкопках, підуть не в українські музеї, а в московські...—

М. Плевако.

† Бл. п. Орест Курдіновський.

(Некролог).

12-го серпня у Харкові в Олександрівській лікарні помер від брюшного тифу Орест Курдіновський.

Покійник, не відомий ширшому загалу українського громадянства, на віки буде пам'ятний тим людям, серед яких він жив, з якими й для яких він щиро й завзято працював—ці люди: Харківське українське студентство й селяне в рідній його околиці. Орест Курдіновський народився р. 1886-го в Дашківці Кобеляцького повіту на Полтавщині в незаможній сем'ї священика.

Перші роки свого життя він прожив в своєму ж таки селі серед рідного українського оточення, серед селян, життя котрих носило ще яскраво-український характер. Далі віддано Ореста до полтавської бурси, звідтіл перейшов він до Лубенської бурси, а вже потім, скінчивши бурсу, опинився в полтавській духовній семінарії. Як бачимо, усе його молоде життя до вступу в університет, та й потім, протекло то на селі, то в повітовому місті, то нарешті, в губернському—Полтаві, серед людей ще ірних хоч і несвідомо своїй національності, серед обставин, що так чи інакше, а впливали на Ореста в добрий бік—спершу підтримували в йому стихійне українство, а далі спричинились і до освідомлення національного. Що правда, багато товаришів Орестових по семінарії або так і лишилися стихійними українцями, українцями генте то б-то «малороссами», або зовсім і свідомо відцуралися своєї нації... Та не пішов тою звичайною стежкою Орест. Це була людина гаряча, запальна, людина з ясним і добрим розумом, а головне—людина «справді жива».

Він не заспокоївся на тому, що давала йому семінарія—діяльність священика на селі його не цікавила, бачив він, що годі знайти у взаємних відносинах священика і селян обопільне довір'я й щирість, без цього ж не можна провадить корисної роботи... Він шукав чогось иншого, він хотів бути корисним темному братові своєму—селянинові українському, з яким він з'язаний був своїм походженням і життям... Орест любив свій народ, любив його щиро—як його вірний син і йому в своїх думках і мріях ясних віддав усе своє життя.

Хмельницький слухав і каменів... Ці звістки ще більше на його зробили вражіння, ніж Берестечко.

— Чи скінчив?—спитав він по павзі Богуна.

— Не цілком...

— Що ж там ще?... В голосі чулася нетерплячка.

Богуна вже встиг перечитати ханський універсал... Він був страшенно обурений, а лице його від цього аж напало.

— Бреше й султан, як брехав Радзивил... Пише, що відступив від Берестечка не з страху, а через болота та ліси і що знов приведе нам у поміч орди... Він вже привів ті орди, та й розпустив їх по Україні, а вони розбіглися чамбулами по уманським повку і вчинили грабіж.

— А полковник що ж?

— А Глух (полковник) зробив по козацьки, наздогнав наших спільників на Синіх-Водах, та такої лататері їм завдав, що лишилося ординчиків десять тисяч трупам.

— Та в тобі мабуть діявол сидить,—скричав гетьман,—що ти своїми звістками завдаєш мені стільки мук.

— Як слід козакові.

— Розкажи як діло було.

— Наші зчепилися з литовцями під Ріпками та й почали давати доброго чосу, але в цей мент друга їхня частина зайшла нашим у потилицю, от і положили всіх наших лоском. А все Небаба винен, він порвався проти литвинів, та з п'яних очей не розібрав, що і як... Йому були вбили коня, тоді він став боронитися піший, але тяжкий панцир дуже заважав. Литвини відрубали йому праву руку, а він схопив шаблю у ліву і ну далі битися, аж поки не наклав головою...

— Земля йому пером, перехрестився гетьман:—добрий був козак і вмер по козацьки...

А брат його?

— Брат поліг разом з ним... Після цієї потреби, литвини захопили Київ і вигнали Ждановича.

— А що ж Гаркуша робив, що не дав помочі своїм?

— Не міг, бо Гаркушу одночасно з Небабою, розбив Гонсівський на Ірпені.

Шукаючи стежки, яка б його привела до безпосередньої роботи на користь своєму народові, він зупинився на єдиній, що простяглась перед ним в той час, тая стежка була—університет. Саме тоді дозволено було семинаристам вступати до університету, і Орест побачив, що тільки вступивши до університету він здійснить свої давні й любі мрії—здобуде справжню освіту, що її прагнув він з малих літ і тоді віддасть свої знання й розум своєму народові.

До університету на історико-філологічний факультет вступив Орест р. 1907. В той саме час буйним цвітом цвіло життя молоді української студентської громади,—і Орест Курдіновський стає одним з найвидатніших членів її—працівників. Але не вдовольняє його праця в самій громаді тільки. Одночасно він захожується біля просвіти й освідомлювання свого рідного села. Виїжджаючи додому на вакації, Орест завжди й неодмінно купує и бере на комісію силу книжок українських, роздає їх селянам, передплачує на село українські часописи, розмовляє з селянами, читає їм лекції, впоряжає українські вистави і. т. п. І так увесь час—завжди за працею, завжди занятим, з єдиною думкою: як би то освідомити село, як би то принести йому користь. Приступав він до справи з запалом, завзяттям, щирістю—і тільки через те, тільки через свою велику щирість він користувався довірям селян і любов'ю—любили його всі—і старі й малі, і я певен, що в його ріднім селі Малій Перещепині і в Кобиляках ім'я Курдіновського лунає довго-довго....

Через скрутні матеріальні обставини мусив Орест не покладаючи рук працювати, заробляти собі на прожиття—він ніколи не відпочивав від кондцій усяких... З другого боку праці в університеті було багато, але Орест не впадав у одчай—весною цього року Орест мусив нарешті позбутися злиднів, мусив скінчити університет. І дійсно, університет він скінчив, йому вже всміхалася наче краща доля, але тільки наче... бо насунулось на його инше лихо—хвороба.

Що правда, Орест ніколи й ні на кого не справляв враження здорової людини—запали очі, худе, зтомлене обличчя і надзвичайна рухливість примушували підозрівати, що він хворий, але тільки недавно ми дізналися, що в його початок туберкульозу...

Дізналися про це ми тоді, коли вже він скінчив свої останні іспити і почав брати гарячу участь в громадських українських справах. Наближались вибори в державну думу і Орест увесь оддався справі, агітуючи де тільки була змога за те, щоб українці послали в думу власного свого кандидата.

Справі цій оддався Орест як і всякій иншій українській справі—гаряче й щиро, повсяк час був він на ногах і дійсно не мав відпочинку.

— Ні, батьку, я християнин і з нечистою силою не знаюся, а кажу для того, що треба щось думати та й робити, аби врятувати нашу нещасливу Україну від того лиха, що її обсіло.

— Правда, Івасику, гірка... але правда!.. Прости мене друже. Ти один правдивий і тверезо дивишся на світ і в тебе одного щире козацьке серце і коли таких як ти дітей буде Україна хоч обмалює плодити, то ті діти не дадуть своїй матері пропасти...

Він обнімав Богуна і цілував ревно плачучи...

— Але що я можу придумати, коли все військо розпорошене, а я сам сию тут нічого не відаючи третій день...

З роспуки гетьман схопив ханський універсал і пошмагував на дрібні шматочки.

— Собака!.. Собака!.. Зрадник! викрикував гетьман прокльони—ти мене згубив! Ти! Бодай за свою правду ні ти, ні твої діти завтрішнього сонця не вздріли...

— Ось годі бо, батьку, заспокоював Богун,—вгамуйся... Цим нічогісінько не пособиш ділу.

От тут уже підорваний організм дався йому в знаки і всі побачили, що лиха хвороба їсть його. Та був він бадьорий і енергійний як і перш, ніхто й не думав про близьку катастрофу...

Та не дано нам знати всього. Раптом довідалось громадянство, що Курдіновський хворий, призвано було лікаря, вжито було потрібних заходів, та даремне... слабкий організм не витримав і Ореста Курдіновського між нами не стало...

На зорі нового життя, на порозі дверей, що ведуть до вільного й незалежного життя долі бажано було вирвати молодого юнака з нашої родини... Глибокий жаль за тобою обхоплює наші серця—серця твоїх товаришів, любий Оресте!

Ми не побачимо більше твого ясного обличчя, нам не світитиме більше твій енергійний погляд—не працювати нам більше поруч тебе, але ж ми не забудемо тебе, найкраща пам'ять об тобі, найясніші згадки про твою працю, щирість і юнацьке завзяття житимуть з нами до віку!

14-го серпня зібрались представники Харківського українського громадянства, щоб віддати покійному останню честь. Були родичі покійного й товариші студенти. У труну були покладені живі квітки, а очі юнакові, по давньому звичаю козацькому, були накриті червоною китайкою...

На міському кладовищі над новою свіжою могилою д. О. Міхновський сказав від українського громадянства й товаришів щирю й чулу промову, що була останнім «прощай» покійному.

На могилу були покладені живі квітки й вінок з написом: «Юнакові-товаришеві передчасною смертю засмучене харківське українське громадянство».

Р. Н.

В Полтавському товаристві „Баян“.

Ще один удар молодій українській культурі, ще раз підкреслено, що культурна праця на користь українського народу ввижається комусь небажаною і шкодливою. Полтавському товариству „Баян“ заборонено вживати української мови на загальних зборах. Єдине оружжя, яке може служити під'йому культурности українського народу, відібрано...

Звичайно, не на всіх українців ця заборона зробить однакове враження, будуть певно і такі, що спокійнісенько запевнятимуть, що «с'є таким же успіхом» можна користуватись і руською мовою, але не таке воно є для тих хто знає всю

— Не заспокоюся! сказав уперто гетьман,—не можу заспокоїтись—горить у мене в середині... Пече пекельним огнем!.. Україно моя, Україно! Чи ж на те я стільки крові пролив, щоб ти знов попала у неволю...

Козаки розігнані з під Берестечка, розвіялися по всій Україні сірим туманом... Понабивалося їх повно в кожде містечко, в кожде село, в кождий хуторець...

Обпалені сонцем, обвітрені, обірвані.. Зарослі волоссям—зібралися вони по корчмах, на майданах, по базарах та ярмарках... Сипали гроші цілими жменями та вербували охочих... Про Берестечко мало говорили і коли вже наблизила громада особливо не відставала з своїми запитами, то тоді козаки відповідали лаконично:

— Ляхи нас побили...

Але були й такі козаки, котрі не вербували охочих, а скрізь по всіх «перепуттях та роздоріжжях» вигукували: як то їх ляхи в лоск положили, а все через те, що Хмель зрадив!

вагу рідної мови для культурної роботи на користь нашого народу.

У Полтаві, де майже всі говорять виключно українською мовою (не виключаючи навіть і поліції), членам українського т-ва забороняють говорити по українському, на їх материній мові.

Ця заборона добрій половині культурної роботи т-ва позбавляє можливості з'явитись на світ Божий, вона позбавляє можливості членам т-ва виставляти свої думки на обговорення членів-українців, бо тільки при вільному розвитку може добре і широко розвиватись яка-б то не була культурна робота. Цією заборонаю підкреслюється зневага до української мови, українська мова після цього являється якимсь недолюдом серед мов народних і праця т-ва «Баян», якого мета воскресити повагу до української культури, підринається в самому коріні і культурна робота т-ва зводиться на ніщо. Але сучасні утиски на українські культурні потреби не можуть зменшити вагу т-ва в очах членів глибоко переконаних в корисності своєї праці, вони ні на крихотку не одіб'ють охоти до діяльності; всяка заборона українства тільки піддасть їм більше віри, більше під'йому духу, бо порівнюючи до заборон вже пережитих, ці заборони дрібні і є надія на кращі часи.

Офі.

Мотиви українського орнаменту С. Васильківського.

В час повного художнього безсилля по всьому культурному западі, ми українці, якимсь чудом натрапили на джерельце народної творчості й за ним пливе уже річкою, де берега умілости все ширше й ширше уступаються в сторони творячи ріку певної гарантії що ми, як нарід не допущений до світового концерту культури, швидко станем бажаним і необхідним. Мовляв др. Франко: за нами ще дати твір нашого гумору, де до сих слів не завадить прибавити: за нами опера, за нами маларство. Ми маємо Митусу славетного співця, ми маємо Галя артисту живописця, ми маємо новітніми часами цілу нитку співаків і співачок по кращих світових культурних центрах; маємо свій гумор і сміх поки що невеличкий у творах нашої новітньої літератури, але все це тільки натяки на величезний духовний скарб нашої нації. Ми тільки, тільки й по стали визнавати, що ми створили орнамент *український* на прочуд милий і приємний. Навіть, що більше, орнамент той каже нам яку долю переніс він в своїм існуванні на

протязі пів тисячеліття, — цілу історію! якої отверто й сміло кажучи: такої стихійної і стройної не має ні один стиль заходу, ні класичного світу, ні велике велетенське око з фасадом собору парижської Богородиці. Хто той орнамент творив, хто надав йому такі чаруючі мотиви, питання даремні. Можна сказати, що їх творили діти славного Володимира, Святослава, Сагайдачного, Хмельницького... Навіть проблематично ніхто не в силах довести, хто так ясно розкидав наш орнамент по килимах, подушках, поясах, жупанах, писанках в добу вищого розквіту нашого орнаменту, коли наш край купався в розкошах і багатстві; або по рушниках, сорочках, скринях... або топірцях і гуцульських виробах в добу занепаду всього нашого життя, а в тому числі й нашого орнаменту. Сімнадцяте й вісімнадцяте століття затче свої зразки шовком, сріблом і золотом і купається в самій природі в царні рослинності, а 19 століття без золота і срібла тільки кольоровими нитками й кораликами на полотні, дереві й шкурі виводить орнамент не в контурах підказаних квіткою, а клітинкою надаючи їм мотиви художньої простоти й піднеслости, зразки не відгаданих, а так чаруючих і близьких нашій душі. В вік розквіту помічаємо ми в зразкові нашого орнаменту ідею рослини, іноді пташки й головки ангела, в вік занепаду: суворість в економії місця, повної складної терпеливості аж до витворення сталих двох красок — жовтої і синьої, якими українець висловив гимн землі покритій повним колоссям і над нею ликуючому й благословляючому небові, вічним сімволам і супутникам людськості. З занепадом нашого політичного й культурного життя в ті часи став занепадати й наш орнамент, але з відродженням свідомості в нашу добу, відроджується і він досить швидко. Для його поширення видаються збірники, поки-що небагато, на всього — три: Олени Пчілки характеризуючи нову добу наших зразків, Полтавського земства — плахти, килими, і на днях друковані Лейпцігського фірмою кольоровими й срібно-золотими фарбами зразки орнаменту нашого артисти маляра Васильківського. Заслуга п. Васильківського та, що він розкриває і показує нам скарби нашого зразку 17-го й 18 століття, як раз доби менше всього нам відомої, а багатшої ніж коли небуло було. На сороках чудово й правдиво виконаних малюнках, що валять і полонять чужинців, не то нас українців, чого ми власниками й творцями є, артисти Васильківського зразки можна без вагання характеризувати словами Hölderlin-а, себ-то: «без турбот життєвих, як дрімає немовлятко, дишуть душі захищені від лиха; а в ніжній квітці вічно росте їх дух, де святі очі кидають зором в тиху вічну чистоту». Так дишуть річі подаровані ласкаво нашим артистом — нам, де святі їх зорі-очі вказуючи нам стежку до вічної чистоти-правди нашої худож-

Завдяки цьому, гурт незадовольнених Хмелем все більшав і більшав. Нарешті дійшло до того, що те незадовольнення в найкоротшій часі обхопило всі козацькі повки...

Незадовольнені вже не крилися з цим, а на голос вигуквали — «Хмель запродався ляхам!».

Стали гомоніти, що треба скликати чорну раду...

Було багато й таких, котрі не вірили цим нісенітницям. Але всетаки незадовольнені перемогли цих свідоміших і старшина послухалася голосу козацької маси та ухвалила скликати чорну раду на Масловім Броді, що на річці Русаві.

Рада зібралася... Дуже бурхлива вона була. Козаки розділилися з початку на дві партії: одні були за Хмелем, а другі — проти нього. Потім ці дві партії, розділилися ще на кілька партій. І коли Хмель прибув з усією старшиною, то на Масловім Броді такий гук стояв від сварні, що чути його було на цілу миль.

Передні побачили гетьмана.

— Хмель приїхав! закричали вони і в один мент вістка про це розійшлася поміж всіма зібраними.

Галас трохи стих... Козакам якось ніяково було судити того, котрий своє і їхнє ім'я вкрив такою гучною славою. З їх пам'яті ще не вивітрилися події: Жовто-Водська, Корсунська, та Пилявецька... Але що ж з того, коли все що тоді здобули шаблею, тепер під Берестечком згубили?

І знову хвиля обурення та гніву перекотилася від краю й до краю.

— Чого ти утік, зраднику, з під Берестечка?! закричали де які нетерплячі.

А за ними вже і вся громада закричала:

— Відповідай!

Хмель гірко всміхнувся... Він виліз на пені високого зрубаного береста.

— А не ж по якому честна радо?.. Чи давно всі мене звивали своїм батьком, звали «богоданним»?.. а по якому ж то воно, що тепер величаєте зрадником?!

— Не маєш що патякати! загукали козаки, — знаємо, що вмєш вертїти язиком, як лис хвостом... Не викручуйся, не викручуйся!.. Кажи, чого втік з під Берестечка?!

ньої втіхи. Пан Васильківський автор безлічі картин по нашому жанру й пейзажу, які обезсмертили його ймення, хоч видав недешево (6 карб.) свої малюнки, але річ не в ціні а в змістові.

Різниченко.

I.

На могилі останнього Гетьмана України¹⁾.

...згадайте праведних гетьманів:
Де їх могили?

Т. Шевченко.

Ще не доїжджаючи до Батурина верств зо 5—6, перед очима подорожнього відкривається чудова панорама: на високому скелястому березі, весь оточений високими гонними тополями та гіллястими столітніми в'язами, сумно стоїть, похмуро дивлячись в низ, ще й досі розкішний, високий, 4-х поверховий, з дотичними товстими колінами ганку, палац Гетьмана Розумовського, будований по проекту славетного Растреллі. Перед ним тихо і журливо теж внизу широкою блакитною стрічкою осиротілий Сейм. За ним густий кілька десятиновий сад Кочубея і парк Розумовського. Навкруги—праворуч і ліворуч—така сила дерев, що колишня столиця України робить враження одного великого гаю, із зелені якого виглядає, виблискуючи на сонці своїми позолоченими банями, Воскресенська церква. В ній і поховано останнього гетьмана України.

Батуринці звуть її церквою Розумовського, через те, що в ній поховано того, хто її, як кажуть, і заснував. Однак се не відповідає історичній дійсності: Воскресенську церкву заснував і збудував, як і багато інших церков на Україні, батько українського церковного будівництва гетьман Мазепа. Року 1708, за зраду Батурина, Меншиков спалив її разом з розкішними гетьманськими палатами. Всі деревляні її части, окрім кам'яних загинули в полумі. Так вона, напів обгоріла, напів зруйнована, простояла до того часу, поки новий гетьман Розумовський не поновив її.

Другу таку церкву Мазепа збудував у селі Дьогтярівці, в новгородсіверському повіті, на Чернігівщині. Село Дьогтярівка лежить біля колишнього українсько-московського кордону. Оби-

¹⁾ В «Ділі» недавно уміщено було спершу одну, а потім і другу статтю д. Різниченка про останнього гетьмана України К. Розумовського й колишню столицю гетьманську—Батури. Подаємо нашим читачам ці статті повністю з огляду на цікавість їх.

— Кривдите ви мене, чесна радо! Не даєте до слова прийти, а чи це ж по козацьки?.. плямите честь мою, плюєте на мою голову, та ще й боронитися наказуєте.

— Та що ви там його слухаєте — гукали задні — на палю його!

— Смертю грозите мені!.. Смертю ви мене не злякаєте!.. Багато є між вами таких, що їх ще й на світі не було тоді, як я вже зазірав в очі сухоребрій!.. Чесна радо! Є тут між вами сивдусі, є й безусі. Тож нехай сивоусі розкажуть без усим, що бачили вони мене і під Кумейками, бачили й під Боровицею; що ніхто ще мене не величав зрадником, аж це тепер заслужив від вас на старости літ такої пошани.

Хмель заплакав:

— Чи повірите, чесна радо, коли присягнуся на Бога і всіх святих, що не повинен в тім злочині, яким мені цвіркаєте в очі, і не для мене назва зрадник... Подумайте тільки, коли б я був зрадником, то чи прийшов би тепер сюди? Але мені росходилося о мою честь!..

дві церкви стоять на високих горбах і мають великі дзвіниці. Дякуючи сьому, Батуринська церква, хоч і не висока сама по собі, перша кидається на вічі, як під'їздити до Батурина з боку Сейма, і здається в порівнянні навіть з 4-х поверховим палацом гетьмана Розумовського дуже високою. В обох дзвіницях пороблені особливі таємні ходи. Старі люде села Дьогтярівки кажуть, що як запалити червоного лихтаря і повісити на дзвіниці, то з Дьогтярівки його буде видно аж у Батурині, на дзвіниці Мазепиної церкви. Таким чином і давались всякі сигнали у столицю до гетьмана.

У Воскресенській церкві ще й досі що-тижня підчас екстеній моляться за гетьмана «Іоанна», яко «за создателя и благодѣтеля храма сего». Се дуже вражає свідомого Українця, звикшого чути про Мазепу весь час зовсім инше...

В тій же церкві, як я вже згадував, поховано й останнього гетьмана України Кирила Розумовського. Недалеко від притвору, в середині церкви, по правий бік біля стіни стоїть і надгробний пам'ятник з мармуровим бюстом Розумовського. Пам'ятник зроблено з різноколірового мармуру, в деяких місцях покритого позолотою, яка вже по декуди стерлася від часу. Що золота на пам'ятникові було раніш більше теперешнього і він весь сіяв в ньому, свідчить між иншим хоча б і те вражіння, яке він зробив на французького туриста графа de-Lagarde'a, котрий побував в 1811 році в Батурині і віддавав могилу гетьмана України.

— Хоча скульптура і добра,—пише він в своїх мемуарах¹⁾—але велика кількість мармуру різних колірив, бронзи і золота показує, як людська гордість сякується боротися з властю забуття і смерті.

Навкруги пам'ятника невеличка металюва огорожа. Під ним, в кам'яній мурованій могилі висить на залізних ланцюгах цинкова труна з тінними останками гетьмана. На пам'ятникові така епітафія:

Здѣсь покоится тѣло Его Сіятельства Господина Генералъ-Фельмаршала, Сенатора, Дѣйствительнаго Каммергера и Орденовъ Россійскихъ: Святого Апостола Андрея Первозваннаго; Святого Александра Невскаго, Польскаго бѣлаго орла и Голштинскаго Святыя Анны Кавалера Графа Кирила Грігоріевича Разумовскаго; родившагося в 1728 году Марта 18 дня, А скончавшагося в Батуринѣ въ 1803-мъ Году Генваря 9-го въ 2 часа пополудни. Житія сего было семьдесятъ четьре Го-да, девять місяцовъ и дватцать два дни,

¹⁾ Voyage de Moscou a Vienne par le comte de Lagarde, Paris.

Довго говорив гетьман і вкрай засоромив усю раду.

— То говори, куди подівся з під Берестечка? — озвалось кілька голосів.

Хмель їм все до чиста оповів.

— А тепер посудіть самі, чи заслуговую я на назву зрадника?.. Чи не болів я серцем за вами перебуваючи в ханським коші, а вирвавшись звідти, хіба не кинувся збирати вам потугу. Та коли б справді я запродався, чи прийшов би тепер перед ваші очі?.. Ні честна радо, не винен я! Завше дбав я про добро неньки-України і нашого українського людю і дбатиму до самої смерті... В тім ще великого лиха не сталося, що поляки розгромили наші повки під Берестечком. Правда, згинуло там до тридцяти тисяч наших хлопів, але їх кров, то не дощана вода, що збігла в калюжки і висохла... Кров наших братів перетворилася в каміння, а те каміння впало на наші груди і буде доти давити нас, поки ми не відомстимося ляхам тим же. Око за око! зуб за зуб! Правда кривду бере! А в нашім ділі правда за нами, тож ворога нашого ми переможемо!..

Характерно в цьому написі, як і в написі на пам'ятникові Богдана Хмельницького в Києві, те, що посеред безлічи мало кому відомих перелічених тут титулів і орденів не згадано головного титула Розумовського, найбільш відомого — гетьмана України.

З боку від цього напису стоїть другий: *Fama factis extendere*.

Проти пам'ятника висить старовинний образ Різдва Ісуса Христа, мальований більше 200 років тому, розміром приблизно $2,5 \times 1,5$ м. Трохи далі від пам'ятника, по середині церкви, висить чимале срібне паникадило, все оздоблене коштовними самоцвітами та хрусталем; люстра ся, що висіла колись в залі Батуринського Палацу Розумовського і нераз була свідком численних гетьманських бенкетів, запалюється тепер 2—3 рази на рік. Торік приїздили в Батурин археологи з Києва і пропонували за сю люстру іншу однакової вартості з нею, але промисловий священник Воскресенської церкви домагався за неї таких грошей, що про купівлю паникадила нічого було й думати.

Одвідуючи могилу останнього гетьмана України в Батуринській Воскресенській церкві і згадуючи про деякі історичні пам'ятники, що полишилися в останній, ніяк не можна не спізнати українському туристові про крісло гетьмана Розумовського, котре ще й досі тут зберігається. Розумовський в останні роки свого життя хворів на подагру і до реставрованої ним церкви його возили з дому в кареті, звідки гетьманські камердінери переносили його на руках і садили в крісло, де сидючи він і слухав службу Богу. Позолота з крісла тепер значно облізла і стоїть воно в вівтарі.

З іншої старовини у Воскресенській церкві варт згадати про золоту чашу подаровану церкві «Войскомъ Запорозкимъ Низовимъ», як се видно з напису вилитою на ній. Окрім цього в церкві збереглося кілька старих образів, книг, євангелій київського і львівського друку, подарованих гетьманом Розумовським. Велика шкода тільки, що вони лежать не на відповідному місці, а в церковній коморці при дзвіниці вкупі з усяким мотлохом, де їх ідять і гризуть миші.

II.

Реставрація палати останнього Гетьмана України.

Перше, що кине́ться на вічі українському мандрівцеві, який побажав би відвідати колишню столицю України і побувати на руїнах минулої слави її, се відсутність національної свідомості у батуринців, нащадків славетних оборонців Бату-

рина. Се сумне і дивне явище мусить показатися ще дивнішим тим, що ґрунт для національного самопізнання в Батурині як найкращий: сила всяких пам'яток з славного минулого Батурина, як напр., гетьманські будинки, козацькі кріпостні мури, воєнні вали, рови, перекази старих людей про тутешню старовину і т. и., що повинно б, здавалося, раз-у-раз нагадувати теперішньому жителю Батурина про славетне минуле останнього і пхати його на шлях національної свідомості.

Здавалося би..., бо в Батурині немов з гіркою іронією домі, немає ні одного свідомого Українця, ні одного читача і передплатника української часописи: інтелігенція читає або *Биржевія Відомости* або *Кієвлянинъ і К-о*; темне і неписьменне селянство і козацтво нічого не читає і з дивною холоднокрівністю і байдужністю розорює одну за одною плугом козацькі могили навкруги міста і батуринські поля, на яких в 1708 році його діди проливали свою кров за волю України... Тільки на літо приїзжає в Батурин чимало «дачників» (літників), російських письменників, артистів-малювників і інш. громадських діячів, щоб відпочити на «дачі» після важкої зимової праці. Тоді можна побачити на батуринській почті і українську часопись...

Жертвою цієї байдужності і національної несвідомості батуринців, не мало внало цікавих і цінних історичних пам'яток з української минувшини. Так в свій час згинула в огні вся батуринська гетьманська бібліотека старих рукописів і книг, розтасканих батуринцями на підпалку печей. Так згинула велика картинна галерея Батуринської палати, в склад якої входили портрети українських історичних діячів і гетьманів... Згинув відомий батуринський будинок гетьмана Мазепи, розібраний батуринцями на печі і фундаменти хат, розкішна кам'яна огорожа палати Розумовського, чудовий під'їзд до неї, згинуло і багато-багато інших історичних пам'яток і коштовних річей, які по справедливості давали Батуринові в першій половині минулого століття назву «природного музею історичних пам'яток» і за які б тепер не один любитель археології віддав би всі свої багатства аби придбати їх.

Се розтаскування і нищення нашої старовини збільшується ще й тим, що російський уряд нищити українські пам'ятки не забороняє; мало того, і сам помагає. Так років з 9 тому було розібрано на обоз москалям в хуторі Шовковиці (півтори верстви від Батурина) 3-й будинок гетьмана Розумовського, чудовий кам'яний під'їзд, руїни фундаменту Мазепиною Дворця, а років з 5 тому вирубано розкішний гай гетьмана Мазепи за те, що він носив назву *Гай Мазепи*. З чудового і пишного колись Батуринського палацу гетьмана Розумовського лишилось тепер 2 будинки, які, особливо перший, що на 4

А після цих слів навіть ті козаки, що найдужче були незадоволені, тепер пішли б за Хмелем в огонь і в воду...

І довго ще лунав крик по полю і в гай:

— Батьку!.. Вибач нам!.. Згаряча посуджували тебе!.. Ти оборонець наш — веди нас куди хочеш!.. Віримо тобі більше ніж самим собі!..

(К і п е ц ь).

Густав Краузе.

У листопаді.

(З німецької мови переклала С. С.-н.).

Під ногами її шаруділо сухе листя, коли вона так нервово ступала вздовж аллеї. Поміж золотистим верхів'ям дерев виділялося яскраво-блакитне осіннє небо. Де-не-де руденьке

листя, стомлене тремтінням у знесилоючому сяйві сонця зривалося з гілля та покійно — безгучно — слалося долі. Від дерев, з землі, з чагарнику й кругом з усіх боків точилися хвилі солодко-отруйних пахоців змарнілої зелені.

Як же могутні ці хвилі на неї впливають. Разом з подихом вітру втягаються в груди, пригніблюють душу, обгортають її м'якими обіймами казкових тканин...

Їй неприємно, образливо й прикро так довго ходити-чекати... — Красуня, до якої всі так палко залипалися, вона мусила, бач, чекати та ще на такого звичайнісенького парубійка-студента.

По цій думці вона нервово стиснула уста та нетерпляче глянула на годинник. Вона залишається ще на якихось п'ять хвилин, аби тільки віддячитись за його неухильність; сіла на ослонці, що стояв під деревом, легенько підперла рукою напівсхилену голову, удаючи з себе вигляд ображеного кохання. Непомітно тремтіння пронизало її делікатну постать. Чи то від холодку дерев, чи то від думки про замірання та марніння, яка почувалася разом з хворо-солодким духом листо-

поверхи, не дивлячись на свій сильно порушований вид, ще й досі вражають кожного туриста своєю грандіозністю і архітектурою. Тепер саме в Батурині йде реставрація їх, почата по ініціативі і дякуючи заходам і коштам правнука гетьмана—Каміля Розумовського, приїздившого 1909 року з Австрії в Батурин і побачившого на власні очі, як гине, борючись зі смертю, чудова батуринська палата його пра-діда. Отже гадаю, до речі саме тепер буде згадати тут про минуле і сучасне Батуринського Замку, не позбавлене свого інтересу і цікаве, як яскравий показник долі всіх взагалі українських пам'яток.

Руїни Гетьманського Дворця в Батурині ще й досі вважаються сучасними українськими архітектами за один із найвизначніших і найяскравіших пам'яток будівництва на Україні кінця 18 і початку 19 віку, коли український стиль під впливом корінних змін в національно-політичній житті України і нових подихів з Заходу, переживав критичну добу, борючись з західно-європейським стилем: не в силі змагатися з ним за самостійне існування, він швидко починає уступати своє місце західним формам, полишаючи в той же час деякі характерні риси українського будівництва.

Батуринський Дворець гетьмана Розумовського будований по проекту і пляну славетного італійського архітекта Растрелі, як найкраще відбив на собі ознаки сеї боротьби. Збудований в європейським стилі, він однак захочав і кілька українських прикмет. Растрелі, котрий пропрацював поважну частину свого життя на Україні і через се, можна думати, знав місцеве, українське будівництво, бажаючи вводити смакам гетьмана, жившого в Петербурзі і звикшого до тогочасного Єлизаветинського і Катерининського бучного придворного життя зі всією його мішаниною оригінальності і розкоші кінця XVIII віку (будова ледяних палаців, мандрівка Катерини по Дніпру, Потьомкінські «деревні» і п.), утворив досить інтересну комбінацію: 4-х поверховий розкішний палац, з двома такими-ж 3-х поверховими будинками по боках, будованими в західно-європейських формах, був оточений навкруги кам'яною високою огорожою з чудовою брамою по середині; по боках брами з круглих дір виглядало 2 гармати; над чудовим бальконом головного будинку, в горі, красувалась гетьманська булава. Весь палац був обфарбований в національний український синьо-жовтий колір, місцями розмальований золотистою і білою фарбою¹⁾. В середині палацу була в горі чудова гіпсова ліпка скомпонована з української рослинної орнаменталії і виконана по рисункам самого Растрелі...

¹⁾ К. Широцький. Український національний колір. Рада, 1911, ч. 179.

паду?! Вона вже не може собі цього добре з'ясувати, бо то вже й не думки,—лишень поплутані примари напівсну. І ті примари пролунали, як казання про тиху кволу смерть само-закоханого егоїстичного серця красуні-чарівниці.

Чепурна й тендітна постать її виглядала в цей час як стомлене сонцем листячко, змарніле, але гарне й баговітне...

Раптом, ось чутно швидкі кроки. Хтось біжить вдовж аллеї. Його прекрасне обличчя з молодечею борідкою палає. Серце його так сильно б'ється від бажання бути біля неї та від непевних передчувань.

Правда, він зовсім не винен, що так скілось, що професор своєю нудно-довгою юридичною балачкою затримав його. Алеж, чи мусила вона, така чудова, найкраща... взяти се до уваги й чекати так довго на нього?! Звичайно—ні. Алея порожня. Але там, на ослонці... вона наче спить...

Він став мов тороплений й дивиться на неї:—яка вона чарівна, яка красуня!.. Він прикладає руку до її неспокійного серця, хвилювання якого, здавалося, могло б зрештою її розбудити...

Розуміється, що така комбінація європейських форм з деякими місцевими українськими рисами не могла не бути замітною для пильного ока європейця. Французький мандрівець, граф де Lagarde, подорожуючи в 1811 р. по Європі і «Московії»-Росії, побував в Батурині і зразу-ж замітив се і так записав в свої мемуари²⁾, звучи по традиції Росію азійською: «Все утворене і вигадане азійською розкіш'ю виблискувало тут серед європейської величності». А далі, оповідаючи про минуле життя, що текло тут, каже: бенкет, спектаклі, каруселі, ловецтво з факелами, столи на 100 осіб, ілюмінації, фаєрверки—ішли тут один за одним. Додайте до сього продовжує далі гр. de Lagarde, згадуючи про гармати біля брами,—безперервні салви гармат, і Ви мати-мете сяке-таке розуміння про гетьманське життя в Батурині...

Дійсно, в той час, коли перебував у Батурині французький мандрівець, палац Розумовського не так виглядав, як тепер: тоді ще майже не доторкувалась до нього всеруїнуюча рука вандала і він своєю величністю і грандіозністю робив дійсно глибоке враження на людину. Тоді ще стояв в цілості і 3-й будинок, зруйнований урядом, і чудова кам'яна огородка навкруги замку з брамою по середині, і гармати по боках її, і булава в горі над фронтом 4-х поверхового будинку, і паркет, і вікна, і важкі масивні двері з венеціанським склом, і розкішний під'їзд до палацу, і срібні оздоблені хрусталем, коштовними самоцвітами зеркала в гетьманських кімнатах,—і все це, заросле зільям і травою, закинуте і безлюдне, враз з протікавшим Сеймом внизу палаца (стоїть він на досить високому березі) творило враження чогось середньовікового і живого, але застигшого, припиненого в своїм ході, нагадувало якийсь казковий зачарований замок і давало відвідавшим його поетам натхнення³⁾.

Але все йде, все минає...

Син помершого 1803 році гетьмана—Андрій, власністю якого став сей палац, ведучи в Петербурзі великопанське життя і витрачаючи на часті бенкети і балі великі суми грошей опинився в недовзі весь в довгах—і батуринський палац зо всім тим, що в ньому було, за довги перейшов незабаром у власність уряду.

Кілька років простояв він у уряду без всякого призначення. Скоро уряд назначив його квартирую для офіцерів, аби вони, живучи там, разом і стерегли все те, що було в йому в середині. В головному будинку, що на 4 поверхи, стали жити офіцери, в другому, що на 3 поверхи, офіцерські слуги і в третьому, такому-ж, стайниці. Певна річ, що життя їх там

²⁾ Voyage de Moscan a Vienne, par comte de Lagarde. Paris.

³⁾ Толстой—Малоросія, Кононенко—На Руїнах Батурина і п.

І тоді всю його істоту пронизав якийсь дивовижний жах. Від красуні дмухнуло на нього чимсь зовсім чужим, чимсь невпинно одштовхуючим. Засмучений, самотний він поволі одходе геть на бік.

Подих вітру зовсім легко ворухнув каштанове дерево, але й цього було досить для стиглих брунатних орхів, щоб вони посипались на землю. Красуня раптом прокинулася. Не вже ж вона заснула?

В роті сухо, голова така непритомна.

Вона зиркнула на годинник:—він вже не прийде. Потроху піднялася, хода її зтомлена, думки сумні: як же огидливо й прикро на вік задівувати...

Перший раз вона уважніше почала міркувати про до-тепи й прикмети старого вдівця, який так довго залицяється.

А навколо сталось листя й точилися хвилі солодко-отруйних пахочів...

не могло не відбитися на палаці. Вони живучи в ньому, хазяйнували в палаці, як справжні господарі і справляли майже кожного вечора балі, випивки, вживаючи за для цього гетьманських полумисків, вилок, ножів і иншого гетьманського посуду, запалювали канделябри, — словом жили як дома. Се був час, коли все, що було коштовнішого і ціннішого в палаці, назавжди щезало з замку, пливучи в широкі офіцерські кишені. В сей час багато розкрадено срібних ложок і виделок, золотих чарок і бокалів і инших гетьманських золотих і срібних речей. Якось в літі, в кінці першої роковини минулого століття, навідалася в палац ревізія і побачивши, що небагато вже золота й срібла лишилося в замкові, офіцерів перевела в хутір Шовковицю (півтори верстви від Батурина), де жили жовнірі і стояли їх обози, а оберігати палац наставила простого сторожа батуринця, під вартуванням якого не лишилося і того, що позіставалося від офіцерів.

— Даси було йому коповика, — з жалем за «добрим старим часом» згадують старі батуринці, — він винесе тобі з палацу чудове різьблене крісло, халат гетьмана або яку небудь иншу коштовну річ...

Багато не стало за сей час гетьманської мебелі, столів, крісел, зеркал, артистичних образів... Зі срібла та золота вже майже нічого не було, бо його ще передше розтаскали офіцери.

Років через десять навідалася знов ревізія і побачивши, що після сторожа вже майже нічого такого коштовного, на її думку, не лишилось, прогнала сторожа, порішивши, що без надзору буде краще, махнула на все рукою і поїхала... і більше вже ніколи не навідувалась. Всі двері в палаці замкнено і забито, жителям Батурина наказано нічого не займати з палацу. Се було в половині 70-ох років.

З сього часу процес нищення гетьманського добра пішов значно прискореним темпом. Крізь побиті вікна батуринці влазили в палац, розтаскували гетьманську мебелю, зброю, люстри, портрети, мармурові статуї... В короткий час розтаскано велику батуринську гетьманську бібліотеку старих книг і цінних рукописей, які пішли на підпалку печей темних і несповідомих того, що роблять, батуринців. В рік з лишком розтаскано картинну галерею історичних діячів України; (кілька з них ще й досі збереглося у батуринського шинкаря д. Раді, а саме: П. Орлик, Мазепа, Дорошенко, С. Палій (Симеонъ Палій), як написано на портреті) і Полуботка. Коли розтаскували портрети з галереї, то д. Раді і собі «вхопив» кілька; тепер висять вони у нього в шинку. Побиті були всі мармурові статуї римських і грецьких богів, що стояли в нішах великої гетьманської залі. Ще й досі можна бачити у деяких батуринців пороги з мармуру в хатах: се колишні пьєдестали Венери або Аполлона, що украшали собою великі гетьманські кімнати...

Але особливо гаряче взялись батуринці руйнувати палац в 80-их роках. В сім часі майже вже не лишилося в середині нічого з кімнатної обстанови. Паркети були обідрані за кілька тижнів, за ними пішли чудові кафлі, а потім все металове. Утворився особливий рід контрабанди; кожної ночі зімою батуринці прямували з невеличкими саньчатами в руках до палацу, обривали залізо, видьоргували болти з стін і кольон, розшарпуючи таким чином сі останні, витаскували з дверей старі замки з дзвоном і ручки оббивали чудову артистичну гіпсову лінку аби найти під нею хоча б малесенький кусень заліза. — складували на саньчата і везли до дому.

За металом пішло все деревляне. Виломлювали вікна, ломали двері, рубали підлоги, столики — і все те складувалось на саньчата і йшло на підпалку печей.

Після дерева, в 90-их роках, батуринці взялись за цеглу і камінь. Висока кам'яна огорожа, що оточувала навкруги замок, була швидко розібрана (залізні ґрати повідьоргувано ще ранійш), а кам'яні її стовпи, що zostалися до останнього часу, зовсім щезли в 1905—6 роках. Погиб також і чудовий з дотичними кольонами під'їзд до палацу, пішовши, як і огорожа

замку, на печі і фундаменти батуринців. Остатки його ще й досі валяються біля замку — тут кусень капітелю, там великий шмат ґраніту з винятим по середині залізним болтом...

В 1903 році уряд розібрав і 3-поверховий дім гетьмана, (будований теж Растрелі) що стояв праворуч від головного 4-поверхового будинку. Цегла з його пішла на будову стаен для коней і будинків для офіцерів в хуторі Шолковиці.

...Просто аж страшно стає, слухаючи оповідання старих дідів про се руйнування, нищення і палення нашої старовини і ти дивлючись на сих темних і сліпих людей, що «не знають, що творять», мимоволі питаєш сам себе: що ж робив уряд, коли так варварськи ростищались пам'ятки української старовини? — Нічого, ніяких ревізій, крім вище згаданих двох, не було і ніхто пів слова не сказав проти такого вандалізму. Уряд... Уряду російському на руку се і він сам радо йде на поміч нищенню українського і розбірає в 1903 3-х поверховий дім Гетьмана растрелівської архітектури і будує собі з його цегли стайні для жовнірських коней в хуторі Шолковиці...

...До дальшого зруйнування палати причинились туристи. По всьому замкові чудова гіпсова українська — розкішна орнаментация, виконана по рисункам самого Растрелі і майже кожний відвідувач вважає за свій обов'язок відбити її собі шматок на спомин.

Всі стіни замку вкриті численними написами батуринських туристів. Кожний турист вважає за свій обов'язок розписатись в своїм перебуванні в Батурині і стіни кімнат виконують ролю розписної книги для туристів. Написи ці, в ріжних мовах, здебільшого висловлюють романтичну нудьгу за минулим Україною, за гетьманщиною.

«Діла старини волнують мене», пише хтось на вікні, сховавшись під літерами Л. Д-кій.

«Ех, всё ушло безвозвратно», болізно зітхає хтось инший.

Серед російських написів попадається чимало українських. Всі вони писані фонетичною правописом.

Батурине, Батурине, все на світі гине
І святая твоя слава, як пилина лине!

пише один.

Я не боюсь тюрми і ката —
Вони для мене не страшні.
Страшнійш тюрми у рідній хаті,
Неволя в рідній стороні...

заявляє другий турист.

Гетьмани, гетьмани, як би то Ви встали,
Встали подивились на Батурин свій —
Заплакали б гірко, бо ви б не пізнали
Минулої слави убогих руїн...

згадує третій.

Душу-тіло ми положим за свою свободу
І покажем, що ми браття козацького роду

пише инший на стіні крейдою, при вході в палату.

От до чого довело кацапське панування,
вирізує хтось ножом на вікні.

Попадаються написи також польські і французькі.
Є, розуміється написи й такого характеру, як напр.

В Батурині були
Чай-водку пили
Сь дівчатами гуляли
Сь почтейіємъ Володя Солуха пазъ Чернигова.

або:

Надинька, я тебя люблю безумно

19²¹
XII. 01. В.

...Тепер, як я вже згадував, полишилося 2 будинки: один на 4 поверхи, другий на 3. Стоять вони на скелястому березі Сейма — без дахів, без підлог, без дверей, без вікон, так що стоячи на другому поверсі можна бачити небо. У середині їх назбиралось сила землі і листя, занесеного сюди із гетьманського парку, на нім починають рости липи і пишно розрослась

бузина. Із кімнати швейцара біля бокових дверей також росте якийсь кущ... Весь нижній поверх вгруз в ґрунт і вікна його на половину засипались землею.

Пусто і тихо навкруги... Не чути ні гомону людського, нічого.

Тільки столітні дуби та топкі гетьманські тополі позад замку нахилившись один до одного злегка шелестять листям, напевне щось оповідаючи про життя «давно минулих днів» Батурина...

За палатою, мов за чимсь жалкуючи, старечо хитають своїми широкими верхів'ями гілясті вязи гетьманського парку, наполовину вже вирубаного батуринцями на паливо.⁴⁾

Тепер саме ідуть роботи по реставрації замку. Уже кінчають дах на головному будинкові, роблять двері і вікна. На реставрацію граф Каміль Розумовський пожертвував 60000 карб. та товариство охорони історичних пам'яток 5000, всього 65000. На сі гроші, як кажуть, думають збудувати і 3-ій будинок, зруйнований урядом. Обфарбована палата буде в такий-же самий колір, як і перше — український синьо-жовтий і біло-золотистий.

В реставрованій палаті, по думці Кам. Розумовського, мав спершу міститися музей батуринської старовини і взагалі тих річей, які мають яке небудь відношення до Розумовських. Сюди б мало піти багато пам'яток розкиданих по всьому Батурині а також і речі, які зберігаються у Кам. Розумовського. Але уряд чомусь не згодивсь на це і тепер там має міститися школа імени К. Розумовського.

При будинкові з минулого року є сторож.

До речі. Се, певно дуже добре, що ґр. Кам. Розумовський звернув увагу на руїни палати свого прадіда і не дав згинути одній з кращих пам'яток українського будівництва кінця XVIII віку. Але не можна не пожалкувати за одним: майже у всій палаті на карнішах є чудова гіпсова ліпка-орнаментация з українських комбінацій рослин, роблена по рисункам славетного Растреллі — і її мають, як я чув знищити зовсім, замінивши такою ж новою». Дуже шкода буде, як що вона пропаде — краще було б, як що вже не можна так обійтись, щоб не займати її, обережно знявши, віддати в який небудь український музей...

Батурин, кінець липня 1912.

Редактор М. Біленький. Видавець М. Міхновський.

ОГОЛОШЕННЯ.

ПРОДАЮТЬСЯ НОВІ КНИЖКИ. *Драматичні писання Б. Грінченка.*

Нахмаридо. Ком. на 3 дії. К. 1912, ц. 30 коп.

Серед бурі. Др. 5 дій.

Степовий гість. Др. на 5 дій К. 1912, ц. 30 коп.

На громадській роботі. Др. на 5 дій.

Ясні зорі. Др. на 5 дій К. 1912, ц. 30 коп.

На новий шлях. Драма на 5 дій.

Миротворці. Жарт. на 1 дію. К. 1910, ц. 10 к.

У ПОЛТАВІ ОДЧИНЕНО НОВУ

„УКРАЇНСЬКУ КНИГАРНЮ“

на Петрівській улиці в буд. Ворожейкина поруч європейського отелю.

В книгарні можна діставати всякі книжки українські, а також передплачувати часописи.

¹⁾ Отсе на сих днях вирубано ще кілька тополь:

Українці, зверніть увагу!

В селі Черневі повіта рогатинського в Галичині буде уладжений в році шкільнім 1912/13 заходами і коштом проф. Гарасевича четвертий з ряду курс підготовляючий селянських хлопців та дівчат до українських гімназій. Наука почнеться 15 вересня 1912 і триватиме до кінця червня 1913 а потім учасники здадуть вступний іспит в українській гімназії в Рогатині, яка має право прилюдности.

На курс приймаються хлопці і дівчата з закордонної (російської) України, що покінчили 10 літ життя та ходили хоч 3 роки до народної школи (прим. міністерської) бо сьогорічний досвід показав, що з такими відомостями набутими в російських народних школах пильні і таловиті сільські діти можуть зовсім добре протягом 9 місяців на курсі підготуватися до української галицької гімназії.

Мешкання, харч і оплата за науку на курсі виносить для хлопців по 6 карбованців місячно а для дівчат по 5 карбованців.

Зголошення треба надсилати найдальше до 1 вересня 1912 на руки проф. О. Гарасевича в Черневі п. Букачівці, Галичина, Австрія, а відтак до нього у Львові, ринок 10 Тов. «Просвіта».

Конфіскату знято!

НОВА КНИЖКА

Г. Коваленка-Коломацького
⊕ ⊕ ⊕ ⊕ (Гр. Сьогобочнього) ⊕ ⊕ ⊕ ⊕

„З ЧАСІВ ПОРИВІВ І НАДІЙ“.

Продається в Українській книгарні (Харків, Рибна, 25) і по кращих книгарнях у Києві.

Ціна 40 коп.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА

на єдину на російській Україні велику щоденну часопис

„РАДА“

Рік видання сьомий.

Виходить у Києві.

Ціна на рік 6 карб. з пересилкою, за кордон 11 карб.

Адреса редакції і контори: КИЇВ В. ПІДВАЛЬНА № 6.

ДО УВАГИ ГРОМАДЯНСТВА!

У книгарні „ЗНАНІЕ“

(Харків. Петровський переулоч № 15 за рогом Московської вулиці).

Великий вибір учебників, всяких книжок, різних конторських і канцелярських принадлежностей.

Прохаю земляків вшанувати мене зашоченнями.

З поважанням *И. О. Лозацький*.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1912 РІК НА ЧАСОПИСЬ.

„ДІЛО“

Виходить щодня. Передплата на рік для Російської України 44 корони, на пів року 22 корони; за зміну адреси 50 сотиків. Адреса редакції: Галичина, Львів, Ринок ч. 10. Oesterreich Lemberg.

Приймається передплата на єдину українську часопис гумористично сатиричну, ілюстровану.

„ОСА“

„ОСА“ виходить на австрійській Україні, у Львові, двічі в місяць 1-го і 15-го дня, а передплата на цілий рік виносить 40 карб. Оказові числа на бажане высылаються безплатно. Передплату листи слати на адресу: Часопись „ОСА“, Львів, ул. св. Войтіха ч. 8 Галичина, Австрія.